

Revisors erstatningsansvar ved rådgivningstjenester

Plikter og ansvar

Kandidatnummer: 523

Veileder: Kristin Normann

Leveringsfrist: 26.11.2007

Til sammen 17884 ord

08.07.2008

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Presentasjon av tema	1
1.2	Presiseringer og avgrensing	2
1.3	Den videre fremstilling	4
1.4	Rettskilder og metode	5
1.4.1	Revisorloven §8-1	5
1.4.2	Den rettslige standarden ”god revisjonsskikk”	6
1.4.3	Avtalefestede normer	7
1.4.4	Rettspraksis	8
1.4.5	Internasjonale og utenlandske kilder	9
1.4.6	Kredittilsynets rolle og praksis	10
<u>2</u>	<u>REVISOR SOM RÅDGIVER - FORHOLDET TIL DEN LOVPÅLAGTE REVISJON</u>	<u>12</u>
2.1	Revisor som rådgiver	12
2.2	Revisors lovpålagte virksomhet	13
2.2.1	Den finansielle revisjon	13
2.2.2	Andre oppgaver	15
2.3	Kravet til revisors objektivitet og uavhengighet	16
2.4	Revisors rådgivningsadgang overfor revisjonsklienter	19
2.4.1	Hovedregler og utgangspunkt	19
2.4.2	Tillatte rådgivningstjenester	21
2.4.3	Forbudte rådgivningstjenester	21
2.4.4	Nærmere om kriteriet ” <i>egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet</i> ”	23
2.4.5	Krav til vurdering og dokumentasjon	26

2.4.6	Avsluttende betraktninger	27
3	<u>ANSVARETS UTSTREKNING OG LEGISLATIVE HENSYN</u>	28
3.1	Answarets rettslige plassering - kontrakt eller delikt?	29
3.2	Answarets utstrekning	31
3.2.1	Klientens erstatningsmessige tap	32
3.2.2	Tredjemanns erstatningsmessige tap - særlig om informasjonsansvaret	34
3.3	Hensyn bak revisors erstatningsansvar	37
4	<u>CULPANORMEN VED REVISORS RÅDGIVNINGSAANSVAR</u>	39
4.1	Innledende betraktninger om aktsomhetsvurderingen	39
4.1.1	Formuleringen av aktsomhetsstandarder ved rene formuesskader	41
4.1.2	Profesjonsansvaret	43
4.2	De enkelte elementene i culpa vurderingen	48
4.2.1	Bransjenormens betydning	48
4.2.2	Avtalens betydning	51
4.2.3	Culpanormens relativitet	55
4.2.4	Risikoelementet	60
4.3	Aktsomhetsnormens subjektive side	61
5	<u>AVSLUTNING</u>	62
KILDER		64

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema

I denne oppgaven skal det redegjøres for revisorerers erstatningsrettslige ansvar ved utøvelse av rådgivningsvirksomhet.

Bakgrunnen for valg av tema er at det de senere år er avdekket flere store finansskandaler der regnskapsmanipulering og økonomisk kriminalitet har påført aksjonærer, banker og andre enorme tap. I Norge har det rettslige etterspillet av uregelmessigheter i selskap som Finance Credit og Sponsor Service bidratt til å sette revisor og revisors virke på dagsordenen. Internasjonalt har finansskandaler i selskap som Enron, Worldcom og Parmalat initiert en omfattende debatt om revisors rolle og oppgaver, og både i Norge, Europa og USA er det innført skjerpet lovgivning på området.¹

I løpet av 1980- og 1990-tallet gikk utviklingen i retning av at revisor i økende grad påtok seg rådgivningsoppdrag for sine klienter. I denne perioden vokste de internasjonale revisjonshusene også betraktelig i omfang og markedsandel, og selskapene utvidet sine rådgivningsavdelinger. I flere av de mye omtalte finansskandalene, for eksempel Enronskandalen som endte med revisjonsgiganten Arthur Andersens kollaps i 2002, var kombinasjonen av revisors revisjon av selskapets årsregnskap og et omfattende rådgivningsengasjement hos samme klient fremtredende elementer i det rettslige etterspillet. På begynnelsen av 2000-tallet resulterte et økt fokus på kravene til revisors uavhengighet i at flere av de større revisjonshusene valgte å selge eller bygge ned sine konsulentavdelinger. De senere år har pendelen svingt noe tilbake og omfanget av de rådgivningstjenester revisor tilbyr har igjen økt. I dag tilbyr alle de ”fire store” (Deloitte,

¹ Se oppgavens punkt 2.4

PricewaterhouseCoopers, Ernst & Young, og KPMG) rådgivningstjenester innen de fleste forretningsdisipliner.

I kjølevannet av dette, synes det både nasjonalt og internasjonalt å være en økende tendens til at det reises erstatningskrav mot revisor og størrelsen på erstatningssummene som blir tilkjent stiger.² I tillegg til at lovgiver har innført krav om forsikringsdekning og sikkerhetsstillelse for bransjen,³ pågår det i dag en debatt om innføring av ulike former for begrensninger av revisors erstatningsansvar.⁴

1.2 Presiseringer og avgrensning

Med rådgivningstjenester menes i denne oppgaven andre oppdrag enn tjenester utført av selskapets valgte revisor som en del av selskapets finansielle revisjon. Langsted definerer rådgivning som ytelse av *"tilpasset, faglig funderet informasjon (sgivning) med henblikk på en klients beslutningstagning."*⁵ Rådgivning kan være muntlig så vel som skriftlig, men begrenses etter denne definisjonen til å an vise klienten til hvordan han mest hensiktsmessig kan oppnå de mål han har satt seg. Selve oppgaven, for eksempel implementering av et nytt IT-system, gjennomføres gjerne av klienten selv eller av tredjemann, men kan etter avtale også gjennomføres av revisor.

"Revisor" omfatter både revisor personlig men også revisjonsselskapet som sådan, herunder samarbeidende rådgivningsselskap eller avdeling (jfr. revisorloven §4-7 og revisorforskriften §4-2). Fokus i denne oppgaven er på revisor/revisjonsselskapet selv, ikke på de tilknyttede rådgivningsavdelingene. Etter revisorloven §8-1 annet ledd er

² Birkeland s. 4 og Cordt-Hansen s. 312

³ Jfr. revisorloven § 3-7 første ledd nr. 4

⁴ Noen Europeiske land har allerede innført slike begrensninger. EU-kommisjonen fikk i 2006 utført en uavhengig studie om revisors erstatningsansvar, herunder ulike former for begrensninger. Tidligere i år gjennomførte EU-kommisjonen en høringsrunde om temaet. De omtalte EU-dokumentene finnes på: http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/liability/index_en.htm#consultation

⁵ Langsted s. 17

revisjonsselskapet solidarisk ansvarlig med den revisor som utførte oppdraget. Revisor er etter arbeidsgiveransvaret videre ansvarlig for feil eller forsømmelser som begås av hans ansatte (jfr. Lov om skadeserstatning (skadeserstatningsloven) §2-1) og kan også identifiseres med eventuelle kontraktsmedhjelpere etter det ulovfestede kontraktsmedhjelperansvaret. Solidaransvaret og i hvilken utstrekning revisor er ansvarlig for feil eller mangler begått av ansatte eller kontraktsmedhjelpere vil derimot ikke bli nærmere behandlet.

Lovgrunnlaget for revisors erstatningsansvar er revisorloven §8-1. Bestemmelsen vil danne utgangspunkt for drøftelsene og problemstillingene denne oppgaven reiser. Loven er imidlertid ikke uttømmende, og som i erstatningsretten for øvrig må de kumulative grunnvilkår for erstatning foreligge for at ansvaret aktualiseres. For det første må det foreligge et ansvarsgrunnlag. For det andre må skadelidte være påført et økonomisk tap, og for det tredje må det være en adekvat og påregnelig årsakssammenheng mellom revisors rådgivning og den erstatningsmessige skaden. Revisorloven §8-1 er en lovfesting av det alminnelige skyldansvaret (culpa) i norsk rett, men lovteksten gir ingen veiledning for ansvarsbedømmelsen i det konkrete tilfellet. Som ellers i erstatningsretten blir rettspraksis en sentral kilde når culpanormen skal fastlegges.⁶

Det mest praktiske er at revisor blir holdt erstatningsansvarlig overfor sin klient. Likevel kan også tredjemann tenkes å kreve erstatning av revisor for sitt avledede tap. Tredjemanns tap reiser særlige problemstillinger og jeg vil behandle noen sentrale spørsmål vedrørende tredjemanns erstatningsmessige tap, med fokus på det såkalte informasjonsansvaret.

Hovedfokus i denne oppgaven rettes mot de rettslige problemstillingene knyttet til fastleggelsen av ansvarsgrunnlaget. Oppdragsavtalen er sentral når revisors plikter skal fastlegges. Det er en relativt utbredt praksis at revisor tar inne ulike ansvarsbegrensninger i avtalen. Problemstillinger knyttet til slike avtaleklausuler vil ikke bli utførelig drøftet, men

⁶ Se nærmere om revisorloven § 8-1 i punkt 1.4.1, og om de relevante culpamomentene i kapittel 4

under avsnittet om avtalens betydning for innholdet i culpanormen (punkt 4.2.2) vil jeg behandle noen sentrale problemstillinger knyttet til oppdragsbegrensninger. Kravene til adekvat årsakssammenheng og påregnelig økonomisk tap vil ikke behandles uttømmende, men ved rene formuestap oppstår det særlige problemstillinger som gjør at betraktninger rundt disse vilkårene også kan få betydning for innholdet av ansvarsgrunnlaget og for hva som er en erstatningsmessig skade. I den utstrekning det har betydning for ansvarsgrunnlagets innhold og omfanget av det erstatningsmessige vernet, vil jeg derfor behandle noen problemstillinger som tradisjonelt rubriseres som krav til henholdsvis adekvat årsakssammenheng og påregnelig økonomiske tap. Bevisbyrdereglene vil ikke bli drøftet.

Forutsatt at vilkårene for erstatning forøvrig er oppfylt, er revisor i utgangspunktet ansvarlig for hele det økonomiske tap skadelidte er påført.⁷ Skadeserstatningsloven §5-1 kodifiserer det alminnelige erstatningsrettslige prinsipp om at erstatningen kan nedsettes eller falle bort som følge av skadelidtes egen medvirkning eller skyld. Etter revisorloven §8-2 kommer også skadeserstatningsloven §5-2 om lemping av ansvaret til anvendelse. Erstatningsansvaret kan altså lempes som følge av skadevolders økonomi, forsikringsforhold, skyldforhold med mer. Disse to bestemmelsene er ofte påberopt i praksis, og i en rekke saker er revisor hørt med sin innsigelse om nedsetting eller lemping av ansvaret. Jeg velger likevel å avgrense temaet for oppgaven mot disse bestemmelsene. Skadelidtes eget forhold er derimot også et relevant moment ved culpavurderingen, og vil følgelig bli behandlet i kapittel 4.

1.3 Den videre fremstilling

Jeg har valgt å dele oppgaven i tre hoveddeler. I den første delen (kapittel 2) vil jeg redegjøre for revisors virksomhet (punkt 2.1 og 2.2) og lovgivningens krav til revisors uavhengighet og objektivitet (punkt 2.3), før jeg behandler revisors rådgivningsadgang med fokus på de lovpålagte begrensningene overfor revisjonsklienter (punkt 2.4). Den andre

⁷ Lødrup s. 335

delen (kapittel 3) omhandler utstrekningen av revisors erstatningsansvar ved rådgivningstjenester, og jeg vil her drøfte ansvarets rettslige plassering (punkt 3.1) før jeg kort behandler forhold knyttet til fastsettelsen av henholdsvis klientens og tredjemanns erstatningsmessige tap. Avslutningsvis i kapittel 3 (punkt 3.3) redegjør jeg for de legislative hensyn som begrunner erstatningsansvar generelt, og drøfter hvilke implikasjoner disse får for omfanget av revisors erstatningsansvar. I oppgavens tredje del (kapittel 4) behandler jeg innholdet i culpanormen ved revisors rådgivningstjenester.

1.4 Rettskilder og metode

1.4.1 Revisorloven §8-1

Revisors erstatningsansvar er et lovfestet skyldansvar. Etter revisorloven §8-1 plikter revisor å erstatte skade som forsettelig eller uaktsomt er voldt under utførelsen av oppdraget. Etter revisorloven §8-1 første ledd er erstatningsansvaret knyttet til skade voldt av revisor ”*under utførelsen av sitt oppdrag*”. Etter ordlyden omfatter erstatningsansvaret ethvert oppdrag revisor utfører for klienten, enten det er lovpliktig revisjon, rådgivning eller andre tjenester.⁸ Bestemmelsen omfatter både handlinger og unnlater, men gir ingen veiledning for det nærmere innholdet i uaktsomhetsvurderingen. Erstatningsansvaret ble første gang lovfestet i revisorloven av 1964 (§17a) og var frem til da et ulovfestet culpaansvar. Kodifiseringen var ikke ment å endre tidligere rett. I forarbeidene til revisorloven av 1999 la Finansdepartementet til grunn at erstatningsansvaret fremdeles, i størst mulig grad, skulle reguleres av de alminnelige lovfestede og ulovfestede prinsipper i norsk erstatningsrett.⁹ Dette innebærer at alminnelig erstatningsrett og rettspraksis fra før revisorloven trådte i kraft er relevante rettskilder.

⁸ Dette bekreftes også i lovens forarbeider, se Ot. Prp. Nr. 75 (1997-1998) s. 117-118

⁹ Ot. Prp. Nr. 75 (1997-1998) s. 117-118

1.4.2 Den rettslige standarden ”god revisjonsskikk”

Når det nærmere innholdet av ansvarsnormen for revisors rådgivning skal fastlegges, vil den rettslige standarden ”god revisjonsskikk” være sentral. Etter revisorloven §5-2 andre ledd skal revisor ”*utføre sin virksomhet i samsvar med god revisjonsskikk.*” Revisorloven §1 tredje ledd gir bestemmelsen anvendelse også når revisor utfører rådgivning eller andre tjenester for den revisjonspliktige.¹⁰ Loven er taus om det nærmere innholdet i standarden, og i likhet med andre rettslige standarder skal den ha et innhold som til enhver tid svarer til rettsoppfatningen på området.¹¹ Det er domstolene som endelig fastsetter standardens innhold, men til støtte for tolkningen av begrepet har bransjen utarbeidet standarder for revisjon og beslektede tjenester, de såkalte revisjonsstandardene (RS). Begrepet ”god revisjonsskikk” omfatter også reglene for god revisorskikk som blant annet pålegger revisor å oppfylle de krav lovgiving og Den norske Revisorforenings (DnR) etiske regelverk fastsetter.¹² De norske standardene er utarbeidet av en komité underlagt styret i DnR, men baseres på internasjonale standarder utgitt av International Assurance and Auditing Standards Board (IAASB).¹³ Revisjonsstandardene er tilpasset norsk lovgiving men er et godt eksempel på at internasjonalt utviklede bransjestandarder kan få innvirkning på norsk rett.

I forarbeidene til revisorloven ble det fremhevet at god revisjonsskikk kun har en supplerende funksjon i forhold til lovens bestemmelser.¹⁴ Videre er DnRs standarder bare juridisk bindende for foreningens medlemmer. I praksis er de likevel så godt som bindende for bransjen som sådan; over 95 prosent¹⁵ av alle praktiserende ansvarlige statsautoriserte og registrerte revisorer er medlemmer. RS’ene følges av bransjen og er således uttrykk for

¹⁰ I Ot. prp. Nr. 75 (1997-98) s. 35 fremkommer det at kravet om god revisjonsskikk skal gjelde all revisors virksomhet. I praksis er det antatt at kravet også gjelder utførelse av oppdrag for andre enn revisjonspliktige.

¹¹ Fleischer s. 95 flg.

¹² Jfr regler for god revisorskikk § 1-1. Reglene er gjengitt i DnR kapittel 3

¹³ DnR s. 36

¹⁴ Ot.prp. nr.75 (1997-98) s. 35

¹⁵ Oppgitt ved muntlig henvendelse til DnR

en generell bransjepraksis som også vil få betydning for revisorer som ikke er medlemmer av DnR. Dette, sett i sammenheng med lovgivers manglende detaljregulering, tilsier at RS'ene får stor innflytelse når domstolene skal fastlegge innholdet i "god revisjonsskikk".

RS'ene omhandler primært revisors oppgaver i forbindelse med den lovpålagte revisjon, men vil også kunne gi holdepunkter ved vurderingen av utførte rådgivningstjenester. Der dette er aktuelt, vil jeg i denne oppgaven derfor vise til relevante revisjonsstandarder.¹⁶

1.4.3 Avtalefestede normer

Det vil normalt foreligge en avtale eller et mandat/oppdragsbrev mellom revisor og klienten. Dersom oppdraget er formalisert gjennom et slikt dokument, heretter benevnt "avtale", vil innholdet kunne fastlegge partenes plikter ved gjennomføring av det aktuelle oppdraget. Avtalen er et sentralt utgangspunkt når kravene til revisors arbeid skal fastlegges. Oppfyllelse av den konkrete avtalen er imidlertid ikke alltid tilstrekkelig for ansvarsfrihet. Det kan eksempelvis oppstå plikter for revisor som formelt kan sies å ligge utenfor den opprinnelige oppdragsbeskrivelsen. Dette var tilfellet i avgjørelsen inntatt i Rt. 2002 s. 286.¹⁷ Ved fastleggelsen av revisors plikter må derfor avtalen suppleres med de alminnelige krav som stilles til forsvarlig utføring av den aktuelle type tjeneste.

I teorien har det vært diskutert om det er kontraktsansvaret eller det alminnelige skyldansvaret som skal anvendes ved revisors erstatningsansvar.¹⁸ Eyben og Isager fremhever at det kontraktsrettslige grunnlag for den profesjonelle bistand "ikke (må) overvurderes."¹⁹ Lødrup understreker at det avgjørende på profesjonsansvarets område er kravet til faglig god innsats.²⁰ Der det foreligger en avtale som presiserer hvilke oppgaver

¹⁶ For nærmere om bransjestandardens innvirkning på uaktsomhetsvurderingen, se punkt 4.2.1

¹⁷ Se nærmere punkt 4.1.2 og 4.2.2

¹⁸ Se blant annet Hjelmeng s. 18 flg og Langsted et. al s. 160 flg.

¹⁹ Eyben og Isager s. 82

²⁰ Lødrup s. 130

revisor har påtatt seg, vil den danne grunnlaget for fastleggelsen av aktsomhetsnormen. Spørsmålet om i hvilken grad revisor kan begrense omfanget av oppdraget, diskuteres nærmere i punkt 4.2.2.

1.4.4 Rettspraksis

Til tross for at det har vært en økende tendens til å rette erstatningssøksmål mot revisor (jfr. punkt 1.1) foreligger det relativt få norske domsavgjørelser på området. Dette gjelder også erstatningssøksmål som følge av rådgivningsoppdrag. Revisors forsikringsdekning (se punkt 3.3) kan antas å medvirke til at mange av erstatningssøksmålene avgjøres som forsikringssaker. En annen årsak kan være at partene inngår forlik. Som det vil fremkomme, særlig i oppgavens punkt 2.2 og 2.3, er revisorbransjen avhengig av et faglig og etisk godt omdømme. For å unngå den negative publisitet erstatningssøksmål gir, vil det derfor fremstå som fordelaktig for revisor å inngå forlik ved helt eller delvis å innfri klientens krav fremfor å teste saken rettslig. En negativ konsekvens av dette kan være at manglende rettspraksis, særlig fra Høyesterett, kan medføre mangel på klare retningslinjer og en ensartet og allment kjent oppfatning av gjeldende rett. For det andre kan revisors valg om å inngå forlik også i saker han ikke erkjenner ansvar, føre til at den påstått skadelidte i realiteten når frem med materielt uberettigede krav.

Det foreligger kun én Høyesterettsavgjørelse om revisors erstatningsansvar ved rådgivningstjenester. Det foreligger derimot en mer omfattende høyesterettspraksis om andre profesjonelle rådgiveres erstatningsansvar. Disse vil kunne gi veiledning ved fastleggelsen av kravene til revisors rådgivningsvirksomhet, og jeg vil vise til noen relevante avgjørelser om henholdsvis advokaters, bankers og meglernes erstatningsansvar.

Mangelen på Høyesterettspraksis om revisors erstatningsansvar tilsier at underrettspraksis kan få større vekt enn på andre rettsområder. Som følge av prejudikatslæren²¹ og vår

²¹ Eckhoff/Helgesen s. 159 flg.

prosessordning der Høyesterett dømmer i siste instans²² tillegges Høyesterettsavgjørelser langt større vekt enn underrettspraksis. I teorien er det diskutert i hvilken grad underrettspraksis kan tillegges vekt som selvstendig rettskildefaktor. Fleischer er blant dem som hevder at underrettspraksis ikke kan tillegges særlig vekt. Eckhoff/Helgensen, Smith, Frihagen og Lødrup er derimot mer positive til å vektlegge underrettspraksis.²³ Opprettelsen av Lovdata har ført til at også underrettsdommer publiseres, og de er nå lett tilgjengelige. Etter min mening er dette et argument for at underrettspraksis tillegges vekt som selvstendig rettskildefaktor. Særlig innen rettsområder hvor underrettsavgjørelser sjeldent ankes inn for Høyesterett kan de tillegges vekt.²⁴ Dette kan synes å være tilfelle for revisors erstatningsansvar ved rådgivningstjenester som nettopp domineres av underrettspraksis. Underrettspraksis illustrerer hvilke rettslige problemer som oppstår i praksis og hvordan konkrete saker faktisk løses, og jeg vil i denne oppgaven vise til flere avgjørelser fra både lagmanns- og tingrettene.

1.4.5 Internasjonale og utenlandske kilder

Som et ledd i gjennomføringen av etableringsretten (jfr. EØS-avtalen art 31) er Norge forpliktet til å harmonisere den nasjonale selskapslovgivningen, herunder revisjonsretten, med EU-retten. Det nylig reviderte revisjonsdirektivets formål er å styrke tillitten til revisjonsrapportering og dermed til kapitalmarkedene i EU/EØS-området. I tillegg skal direktivet bidra til en mer helhetlig regulering av bransjen i Europa.²⁵ Direktivet, som inneholder minimumsbestemmelser for medlemslandene, må gjennomføres i norsk rett innen 28. juli 2008. Kredittilsynet har nedsatt en arbeidsgruppe som arbeider med et høringsforslag om nødvendige lovendringer i norsk rett.²⁶ Revisjonsdirektivet er altså en

²² Grunnloven § 88 første ledd

²³ Referert i Eckhoff/Helgensen s. 162

²⁴ Eckhoff/Helgesen s. 162

²⁵ Direktiv 2006/43/EC

²⁶ Se høringsnotat "Om gjennomføring av revisjonsdirektivet 2006/43/EF." Høringsnotatet finnes på http://www.regjeringen.no/upload/FIN/fma/kt_revisjonsdir_horing.pdf

relevant rettskilde og der det er aktuelt, vil jeg vise til EUs regulering og Kredittilsynets uttalelser om endringsbehovet for de tilsvarende norske reglene.

Revisjonsdirektivet inneholder ingen bestemmelser om revisors erstatningsansvar, men EU-Kommisjonen har utarbeidet en rapport om medlemsstatenes regulering av området, samt av forsikringsbetingelsene for revisor og revisjonsselskap. På bakgrunn av denne rapporten vurderer Kommisjonen om det bør settes et tak på revisors erstatningsansvar. Ulike metoder er foreslått, og forslaget har nettopp vært ute på høring (jfr. punkt 1.1). Utgangspunktet i norsk rett er at skadelidte skal ha erstattet sitt fulle økonomiske tap. Det er derfor mulig at norsk rett på sikt må endres med hensyn til dette utgangspunktet, og området for revisors erstatningsansvar illustrerer godt hvordan EU-retten influerer utviklingen av norsk rett.

Noen steder viser jeg til dansk teori. Utenlandsk rett har ikke direkte betydning for norsk rett, men erstatningsansvaret ved revisors rådgivningsoppdrag bygger på de samme grunnleggende prinsipper i dansk og norsk rett. Dette taler for at danske rettskilder kan ha interesse ved vurderingen av norske rettsspørsmål. I Rt. 1991 s. 119 viser Høyesterett til dansk teori for å belyse spørsmål vedrørende styremedlemmers erstatningsansvar, da også disse regelsettene bygger på samme grunnleggende premisser. Revisors erstatningsansvar er viet langt større interesse i dansk enn i norsk rettsteori, og dette bidrar til at dansk litteratur kan tjene som illustrasjon og støtte for hvordan rettsspørsmål kan eller bør løses etter norsk rett.

1.4.6 Kredittilsynets rolle og praksis

Norske revisorer er underlagt et omfattende tilsynssystem. Kredittilsynet, som sorterer under Finansdepartementet, fører tilsyn med revisorer og revisjonsselskap i medhold av kredittilsynsloven §1 nr. 9 jfr. §3. Etter revisorloven §9 kan Kredittilsynet tilbakekalle eller suspendere godkjenningen til å drive virksomhet som revisor/revisjonsselskap.

Kredittilsynet kan også gi kritikk eller merknad etter utført tilsyn, og selv om ikke eventuelle merknader har formelle rettvirkninger, kan de være relevante momenter ved

aktsomhetsvurderingen av revisors arbeid. I en dom avsagt av Borgarting lagmannsrett 22. oktober 2007 ²⁷ henviser retten utførlig til Kredittilsynets vurderinger av forholdene, men fremhever at Kredittilsynets (delvis) positive konklusjon ”*ikke nødvendigvis tilsier at Deloitte på alle punkter utviste tilstrekkelig erstatningsrettslig aktsomhet i sin rådgivning i tilknytning til fisjonen.*”

Revisorloven gir Finansdepartementet hjemmel til å gi forskrifter til en rekke av lovens bestemmelser, se for eksempel §3-7 første ledd nr. 4, §4-2 siste ledd annet punktum og §4-5 første og annet ledd. Som det fremkommer ovenfor om gjennomføringen av EUs revisjonsdirektiv, og nedenfor i punkt 2.4, har Kredittilsynet ofte en aktiv rolle i utarbeidelsen nye lovbestemmelser og forskrifter.

Det kan hevdes at Kredittilsynet innehar en dobbeltrolle som kan være uheldig. Kredittilsynets rolle som både tilsynsorgan og det sentrale organ ved utarbeidelsen av regler på området, medfører i realiteten at Kredittilsynet fungerer som både ”lovgivende” og ”dømmende” myndighet for deler av revisors virksomhet. Som det fremkommer i punkt 2.4, er store deler av for eksempel revisors forskriftsregulerte rådgivningsadgang dominert av skjønnspregede vurderingstema. I ytterste konsekvens kan dette medføre at gjeldende rett endres på bakgrunn av Kredittilsynets endrede praksis og fortolkning av eget regelverk. Revisjon er en profesjon som er særlig avhengig tillit og troverdighet (se særlig punkt 2.2 og 2.3 nedenfor). I den grad Kredittilsynets virksomhet og praksis skaper uforutsigbare rammevilkår, kan dette få negative virkninger for bransjen.

²⁷ LB-2006-25167, se nærmere om denne i punkt 4.2.2.

2 Revisor som rådgiver - forholdet til den lovpålagte revisjon

2.1 Revisor som rådgiver

Gjennom sitt arbeid med planlegging og gjennomføring av den lovpålagte finansielle revisjon (se punkt 2.2.1 nedenfor) får revisor inngående kjennskap til klientens organisasjon, forretningsmessige virksomhet, interne kontroll og risikoområder av betydning for den økonomiske rapporteringen. Dette, kombinert med revisors faglige kompetanse, gjør ham til en ressursperson for sine klienter spesielt og næringslivet generelt. Revisors rådgivningsoppdrag er gjerne knyttet til de områder revisor har kjennskap til fra revisjonsarbeidet, for eksempel skatte- og avgiftsspørsmål og selskapsrettslige omorganiseringer (fusjoner, fisjoner, generasjonsskifte, kjøp og salg av virksomheter). Det er heller ikke uvanlig at revisor eller samarbeidende rådgivere bistår med utvikling og implementering av IT-systemer, rutineopplegg, intern revisjon og internkontrollspørsmål for øvrig, samt annen generell bedriftsøkonomisk rådgivning. Revisor kan også utøve visse former for rettshjelpvirksomhet. Domstoloven §218 annet ledd nr. 2 gir registrerte og statsautoriserte revisorer hjemmel til å bistå med utferdigelse av selvangivelse, næringsoppgaver, skatteklager og visse andre henvendelser til skattemyndighetene.

I forbindelse med vedtakelsen av Revisorforskriften (se avsnitt 2.4) uttalte Finansdepartementet²⁸ at revisor kan være en viktig støttespiller og rådgiver, særlig for små- og mellomstore bedrifter. Mange revisjonsklienter foreventer også at revisor gir råd og veiledning. For mindre selskap med begrensede interne ressurser kan revisor være den naturlige, og hvertfall enklest tilgjengelige person med tilstrekkelig faglig kompetanse. Sammenlignet med andre potensielle rådgivere har revisor det fortrinn at han allerede kjenner organisasjonen.

²⁸ Høringsnotat, forslag til endring av lov 15. januar 1999 nr. 2 om revisjon og revisorer (revisorloven) og forslag til endring av forskrift av 25. juni 1999 nr. 172 om revisjon og revisorer

Også for større selskap kan revisor være en kostnadseffektiv og derfor foretrukket rådgiver. Internasjonale og børsnoterte selskap benytter ofte et av de store internasjonale revisjonshusene som konsernets valgte revisor. Disse revisjonshusene tilbyr gjennom sine advokat- og rådgivningsavdelinger bistand innen de fleste forretningsområder, og det vil derfor ofte synes naturlig å henvende seg til revisor når selskapet trenger annen profesjonell bistand. For denne klientgruppen kan nettopp det at revisor er del av et større internasjonalt kompetansehus, være en viktig faktor ved valg av så vel revisor som andre rådgivere. Bedriftsøkonomisk er det ofte hensiktsmessig å forholde seg til en og samme leverandør av ulike tjenester i ulike land og deler av bedriften. Ut fra et internkontroll- og kvalitetssikringsperspektiv kan det også være fordelaktig at ett og samme revisjonsselskap har den totale kjennskap og kontroll med konserninterne grenseoverskridende transaksjoner, for eksempel internprising. For en del type oppdrag vil også rådgivers brede og tverrfaglige kjennskap til bedriften kunne øke verdien av og kvaliteten på tjenestene som ytes.

Revisors adgang til å tilby rådgivningstjenester til sine revisjonsklienter er derimot ikke ubegrenset, og hans rolle som rådgiver kan komme i konflikt med de funksjoner han skal ivareta som uavhengig revisor for samme klient. I det følgende vil jeg derfor først gi en kort redegjørelse for revisors lovpålagte oppgaver (jfr. særlig revisorloven kapittel 5). Deretter vil jeg se nærmere på kravene til uavhengighet og objektivitet (jfr. revisorloven kapittel 4), før jeg avslutningsvis ser på hvilke konsekvenser disse har for revisors adgang til å utføre rådgivningsoppdrag for sine revisjonsklienter.

2.2 Revisors lovpålagte virksomhet

2.2.1 Den finansielle revisjon

Enhver økonomisk virksomhet har en rekke interessenter med behov for informasjon om selskapets finansielle stilling og økonomiske resultater. Ulike grupper, som eiere, ansatte, skatte- og andre myndigheter, leverandører, kunder, bankforbindelser og andre finansinstitusjoner, har behov for korrekt og fullstendig finansiell informasjon om

foretaket. For at disse ulike interessentgruppene skal få den nødvendige informasjonen, har alle aksjeselskap og allmennaksjeselskap samt en rekke andre foretak plikt til å avgi årsregnskap og årsberetning (jfr. regnskapsloven §1-2). Årsregnskapet og årsberetningen utarbeides og avgis av foretakets ledelse og styre (jfr. regnskapsloven §3-5). I tillegg pålegger revisorloven §2-1 de regnskapspliktige foretakene revisjonsplikt, såkalt ekstern revisjon. Ekstern revisjon innebærer at en uavhengig og revisjonsfaglig kompetent person gjennomfører en granskning av den informasjonen foretaket gir i avlagt årsregnskap og årsrapport. For regnskapspliktige foretak kan revisjonsplikten kun oppfylles ved at årsregnskapet revideres av en uavhengig registrert eller statsautorisert revisor (jfr. revisorloven §2-2 og kapittel 3 om godkjenning av revisorer). Gjennom sin revisjonsberetning bekrefter revisor overfor allmennheten at informasjonen, etter vedkommendes mening, er uten vesentlige feil eller mangler.²⁹ Dersom årsregnskapet eller deler av dette ikke er i samsvar med lov og forskrifter, eller ikke gir de opplysninger om foretakets resultat og stilling som loven krever, vil revisor søke å få den revisjonspliktige til å korrigere manglene. Der dette ikke lykkes skal revisor presisere forholdet og, dersom mangelen betraktes som vesentlig, ta forbehold i sin revisjonsberetning (jfr. revisorloven §5-6). Revisjonsinstituttet skal således bidra til pålitelig økonomisk rapportering og derigjennom et sunt næringsliv og velfungerende kapitalmarked.³⁰

Etter revisorloven §5-1 tredje ledd skal revisjonen også skal bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet. I hvitvaskingsloven med tilhørende forskrifter og rundskriv³¹ konkretiseres denne målsettingen og revisor pålegges (jfr. hvitvaskingsloven §4 annet ledd nr. 1 jfr. §2 nr. 1) å rapportere til Økokrim om mistenkelige transaksjoner, såkalte MT-rapporter etter lovens §7 annet ledd.

²⁹ Gulden s.17

³⁰ Elvestad

³¹ Forskrift 10. desember 2003 nr. 1487 (hvitvaskingsforskriften) om tiltak mot hvitvasking av utbytte fra straffbare handlinger mv. og rundskriv 13/2006 og 9/2004.

2.2.2 Andre oppgaver

Revisor er, primært gjennom særlovgivning, også pålagt en rekke attestasjons- og kontrollfunksjoner. Det vil føre for langt å gi en uttømmende liste over alle de attestasjons- og kontrollfunksjoner revisor er pålagt, så jeg vil her kun nevne noen av de mest sentrale.

På skatte- og avgiftsområdet kreves revisors påskrift på revisjonspliktige foretaks ligningspapirer.³² Også selskapslovgivningen inneholder en rekke bestemmelser om revisors bekreftelse ved egenkapitaltransaksjoner (for eksempel stiftelse, omdanning eller oppløsning av selskap, kapitalforhøyelse og -nedsettelse, fusjoner og fisjoner). Ved stiftelse av aksjeselskap krever eksempelvis aksjeloven at en registrert eller statsautorisert revisor bekrefter den lovpålagte redegjørelsen om aksjeinnskudd med andre eiendeler enn penger (aksjeloven §2-6 annet ledd, annet punkt).³³ Ved stiftelse av allmennaksjeselskap skal redegjørelsen ikke bare bekreftes, men også utarbeides av statsautorisert eller registrert revisor (se allmennaksjeloven §2-6 annet ledd, annet jfr. første punkt).³⁴ Også stiftelsesloven og foretaksregisterloven inneholder bestemmelser som pålegger revisor, her selskapets valgte revisor, attestasjons- og kontrollfunksjoner ved egenkapitaltransaksjoner.³⁵ Kredittilsynet kan også pålegge revisor særlige attestasjons- og

³² Jfr. ligningsloven §§ 4-5 nr 5, annet punkt og 4-9 nr. 2, tredje punkt. Loven inneholder ingen utdypning av reglene om revisors medundertegning på likningsdokumentene, men suppleres av RS 801 "Revisors kontroll med skatter og avgifter" og Skattedirektoratets melding Skd. Nr 11/01 av 17, april 2001.

³³ Revisor og styrets medlemmer har et solidarisk objektivt ansvar for manglende kapitalinnskudd i aksje- og allmennaksjeselskap, se aksjeloven/allmennaksjeloven §2-19. Feil ved bekreftelse av kapitalinnskudd (særlig ved såkalte tingsinnskudd og ved overkurs) har utløst flere erstatningssaker mot revisor, se for eksempel Rt. 1993 s. 1399 og Rt. 1998 s. 1924.

³⁴ I allmennaksjeloven § 2-6 annet ledd tredje punkt gis departementet likevel adgang til å, ved forskrift, bestemme at andre yrkesgrupper enn revisor kan benyttes. Slike bestemmelser er foreløpig ikke gitt.

³⁵ Se for eksempel stiftelsesloven §2-6, annet ledd tredje punkt og foretaksregisterloven særlig §4-4 litra e) til h).

kontrollfunksjoner overfor de bransjer Kredittilsynet har direkte tilsyn med (kredittilsynsloven §2 femte ledd).

Godkjente revisorer har altså en lovpålagt enerett på levering av visse typer tjenester og i tillegg sikres klientgrunnlaget og arbeidsoppdragene gjennom lovgivningen. Dette sett i sammenheng med revisors lovpålagte rolle som ekstern kontrollør, gjør det naturlig at bransjen er underlagt en streng lovregulering og kontroll. For å fylle sine lovpålagte funksjoner må revisor både være og bli oppfattet som kompetent, objektiv og uavhengig i forhold til sine revisjonsklienter. På denne bakgrunn stiller revisorloven strenge krav til revisors formelle utdanning (§3-2), praksis (§3-3),andel (§3-4) og objektivitet og uavhengighet (kapittel fire). I tillegg stilles det vilkår for godkjenning av revisjonsselskap (§3-5) og ytterligere tilleggskrav til ansvarlig revisor som reviderer revisjonspliktige foretak (§3-7).

2.3 Kravet til revisors objektivitet og uavhengighet

Kravet til uavhengighet anses som et av de fundamentale krav til den eksterne revisor.³⁶ Verdien av den utførte revisjon avhenger av at revisor både er og blir oppfattet som objektiv. Revisjonsordningen kan sies basert nettopp på tilliten til at rollen blir utført av en uavhengig og objektiv fagperson, og denne tilliten er derfor bransjens kanskje viktigste aktivum. Revisorloven kapittel fire inneholder omfattende regler som skal sikre revisors uavhengighet og objektivitet, og området er også inngående regulert i bransjens egne retningslinjer.³⁷

Kravene til objektivitet og uavhengighet har vært gjenstand for stor oppmerksomhet de siste år, og ble særlig satt på dagsordenen etter de store internasjonale finansskandalene på begynnelsen av 2000-tallet. Både i USA³⁸ og EU³⁹ er det innført nye og skjerpede krav til

³⁶ Cordt-Hansen s. 72

³⁷ DNR, kapittel om uavhengighet

³⁸ Sarbanes-Oxley Act (SOX)

revisors uavhengighet, og som et ledd i dette er rådgivningsadgangen til revisjonsklienter innskjerpet. Også i Norge har det vært mye fokus og debatt på problemstillingene knyttet til revisors rådgivningsoppdrag, og det er innført mer detaljerte regler også i norsk lovgivning (se nedenfor under punkt 2.4).

Kravene til revisors objektivitet kan sammenlignes med habilitetskravene til eksempelvis dommere (jfr. domstolloven §§106 og 107) og offentlige tjenestemenn (jfr. forvaltningsloven kapittel II). At en person er inhabil innebærer at det foreligger omstendigheter som er egnet til å svekke tillitten til hans upartiskhet,⁴⁰ og omfatter typisk situasjoner der noen har en slik tilknytning til et saksforhold eller sakens parter at vedkommende av denne grunn anses uskikket til å medvirke ved en vurdering eller avgjørelse. Hovedbestemmelsen om revisors uavhengighet og objektivitet i revisorloven §4-1 første ledd lyder:

”Har en revisor eller en revisors nærstående (jf. fjerde ledd) en slik tilknytning til den revisjonspliktige eller dennes ansatte eller tillitsvalgte at dette kan svekke revisors uavhengighet eller objektivitet, kan vedkommende ikke revidere den revisjonspliktiges årsregnskap. Det samme gjelder dersom det foreligger andre særlige forhold som er egnet til å svekke tilliten til revisor”.

Av NOU 1997:9 fremgår det at uavhengighetsbegrepet i revisorloven er noe videre enn de tradisjonelle habilitetsreglene. Loven omfatter at revisor må fremstå som uavhengig overfor omverdenen, men kravene glir også over i forhold som er knyttet til faglig integritet.⁴¹

Det skilles gjerne mellom revisors tilsynelatende og virkelige uavhengighet.⁴² Den virkelige uavhengigheten, kravet til en uavhengig grunnholdning og innstilling

³⁹ Se særlig det reviderte revisjonsdirektivet (2006/43/EC) og direktiv 2006/46/EC. Disse omtales gjerne som ”EuroSox” og skal gjennomføres i nasjonal lovgivning innen 29. juni og 5. september 2008.

⁴⁰ Eckhoff/Smith s. 179

⁴¹ NOU1997:9 s. 90

(”independence in fact”⁴³), må suppleres med at revisor i tillegg fremstår som uavhengig overfor regnskapsbrukerne (independence in appearance”⁴⁴). Hvis revisor ikke innehar en uavhengig grunnholdning og innstilling (virkelig uavhengighet) kan det være han tar utenforliggende hensyn når revisjonsberetningen eller andre attestasjoner avgis. Dersom revisor ikke fremstår som uavhengig (tilsynelatende uavhengighet) vil ikke brukerne ha tillitt til revisjonsberetningen eller andre attestasjoner revisor avgir, og de er da i realiteten verdiløse uavhengig av om de objektivt sett er korrekte. Begge sider av uavhengigheten, den tilsynelatende og den virkelige, er således like viktige. Dersom ikke kravene til objektivitet og uavhengighet oppfylles, følger det av revisorloven §4-1 første ledd at revisor må si fra seg revisjonsoppdraget.

Reguleringen av kravene for å sikre revisors objektivitet og uavhengighet er et godt eksempel på hvordan norsk rett påvirkes av, og utvikles i samsvar med, internasjonal rett, herunder bransjens egne standarder. DnRs uavhengighetsregler er en oversettelse av det prinsippbaserte uavhengighetskapitlet i det etiske regleverket til den internasjonale forening for revisorer, International Federation of Accountants (IFAC). Selv om DnRs interne regler ikke er juridisk bindende, spiller de i praksis en sentral rolle da bransjen gjennom vedtatte revisjonsstandarder har påtatt seg å etterleve dem. Kredittilsynet har i tillegg uttalt at bransjenormene er en relevant rettskilde, men at de der loven stiller strengere krav enn bransjens egne standarder, ikke vil bli lagt til grunn i tilsynsøyemed.⁴⁵ Det var nettopp bransjens egne tolkninger av regleverket som medførte at Kredittilsynet tok initiativet til en presisering og innskjerping av de norske reglene (se avsnitt 2.4). Gjennomføringen av revisjonsdirektivet 2006/43/EF i norsk rett innebærer at de norske reglene om forholdet mellom revisor og revisjonsklienten igjen er under revisjon. På oppdrag fra Finansdepartementet har Kredittilsynet utarbeidet forslag til nødvendige endringer i norsk

⁴² Gulden s. 230

⁴³ DnR, kapittel om uavhengighet

⁴⁴ ibid

⁴⁵ Elvestad

lovgivning, men konkluderte med at gjeldende uavhengighetsbestemmelser dekker kravene i direktivet.⁴⁶

2.4 Revisors rådgivningsadgang overfor revisjonsklienter

2.4.1 Hovedregler og utgangspunkt

Hovedbestemmelsen om revisors adgang til å utføre rådgivningstjenester for sine revisjonsklienter finnes i revisorloven §4-5. Reglene omfatter både revisor selv/revisjonsselskapet men også dennes samarbeidspartnere (jfr. revisorloven §4-7). Hva som menes med samarbeidende foretak fremkommer av revisorforskriften §4-2. Der det er inngått en avtale om bruk av likelydende navn eller deling av vesentlige faglige eller forretningsmessige ressurser, regnes foretakene som samarbeidende. De fire store revisjonsselskapenes konsulent- og advokatavdelinger omfattes således, uavhengig av om de er organisert som juridisk separate enheter. Etter annet ledd vil det samme gjelde hvis det er inngått samarbeidsavtaler som er egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet. Der revisor yter rådgivningstjenester til andre enn sine revisjonsklienter, oppstår det ingen uavhengighetsproblematikk og loven inneholder derfor ingen begrensinger i rådgivningsadgangen overfor disse.

Etter revisorloven §4-5 annet ledd er det et totalforbud mot at revisor yter tjenester som hører under revisjonsklientens egne ledelses- og kontrolloppgaver (se avsnitt 2.4.3). Med unntak for bistand i skattesaker (jfr. revisorloven §4-5 tredje ledd som viser til domstolloven §218), kan revisor heller ikke opptre som fullmektig for den revisjonspliktige. For andre tjenester er det et grunnleggende prinsipp og utgangspunkt for vurderingen av om en rådgivningstjeneste er tillatt eller ikke, om *”tjenesten er egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet”* (jfr. revisorloven §4-5 første ledd). Hvilke tjenester som er egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors

⁴⁶ Se høringsnotat ”Om gjennomføring av revisjonsdirektivet 2006/43/EF.” Høringsnotatet finnes på http://www.regjeringen.no/upload/FIN/fma/kt_revisjonsdir_horing.pdf

uavhengighet og objektivitet må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle, og grensen mellom forbudt og tillatt rådgivning kan derfor ikke trekkes på generelt grunnlag. Revisor må selv, på en aktsom og skjønnsom måte, vurdere hvorvidt tjenesten er akseptabel eller om den omfattes av forbudet.⁴⁷

I 2002/2003 gjennomførte Kredittilsynet et tematisyn med de fem (nå fire) største revisjonsselskapenes rådgivningsvirksomhet til revisjonsklienter. Kredittilsynet konkluderte med at revisorenes rådgivningspraksis, etter deres oppfatning i flere av de kontrollerte tilfeller, hadde en karakter og et omfang som tilsa at det var behov for å presisere lovens innhold. På denne bakgrunn utarbeidet Kredittilsynet et rundskriv om revisors rådgivningsvirksomhet til revisjonsklienter.⁴⁸ Tematisynet foranlediget en lovendring som i 2005 ga finansdepartementet hjemmel i revisorloven § 4-5 femte ledd til å gi utfyllende bestemmelser til paragrafens første til fjerde ledd. Departementet fastsatte 26. august 2005 slike utfyllende bestemmelser i forskrift om revisjon og revisorer⁴⁹ §§4-3 - 4-6. Endringene trådte i kraft 1. oktober 2005, og bygger i stor utstrekning på Kredittilsynets rundskriv fra 2003.

De nye forskriftene er ikke ment å endre utgangspunktet i norsk rett om at revisor har en viss adgang til å utføre rådgivningstjenester for revisjonsklienter. Et totalforbud har vært drøftet, men i blant annet NOU 1985:36 legges det til grunn at det er vanskelig å innføre et direkte forbud mot rådgivning. Dette henger sammen med at det ikke nødvendigvis er klare grenser mellom rådgivning og revisjon. Når revisor utfører revisjon oppstår det normalt situasjoner der det både er ønskelig og uunngåelig at revisor kommer med råd til klienten.⁵⁰ Etter gjeldende rett kan revisors rådgivningsadgang til revisjonsklienter deles inn i tjenester som i utgangspunktet er tillatt, tjenester som i utgangspunktet er forbudt, og tjenester der

⁴⁷ NOU 1997:9 pkt 8.4.6

⁴⁸ Rundskriv 23/2003

⁴⁹ Forskrift 25. juni 1999 nr. 712 (Revisorforskriften)

⁵⁰ Gulden s. 255

revisor må foreta en nærmere vurdering av om oppdraget er egnet til å påvirke eller reise tvil om hans uavhengighet og objektivitet.

2.4.2 Tillatte rådgivningstjenester

Til den første gruppen, tjenester som i utgangspunktet er tillatt, hører de tjenester revisorforskriften §4-3 definerer som revisjonstjenester. Rådgivning som naturlig hører med til eller som er en del av revisjonsoppdraget er altså tillatt, og revisor kan for eksempel gi en revisjonsklient orientering om skattereglene i forbindelse med utfylling av selskapets ligningspapirer. Likeledes kan revisor gi sine revisjonsklienter bistand vedrørende innholdet i gjeldende selskaps- og regnskapslovgivning samt om standarden ”god regnskapsskikk.” Revisor kan videre utføre en grundigere og mer omfattende revisjon enn loven krever, såkalte ”utvidete revisjonshandlinger.” Revisor kan også foreta avtalte kontrollhandlinger (eksempelvis oppkjøpsanalyser, såkalte due diligenceoppdrag) i tråd med standard for beslektede tjenester (SBT 4400, tidligere RS 920).

2.4.3 Forbudte rådgivningstjenester

Til den andre gruppen, tjenester som er forbudt, hører totalforbudet i revisorloven §4-5 annet ledd om å yte tjenester som hører under revisjonsklientens egne ledelses- og kontrolloppgaver. I revisorforskriftens §4-5 presiseres det at det er revisors reelle rådgivningstjenester, ikke hvordan forholdet formelt fremstår, som er avgjørende. Hva som er ledelses- og kontrolloppgaver er imidlertid ikke alltid klart, og må vurderes i det konkrete tilfellet. Ett moment ved denne vurderingen kan være klientens ledelses- og organisasjonsstruktur. Et annet moment kan være ledelsens lovpålagte plikter, for eksempel reglene i aksjeloven/allmennaksjeloven kap. 6 II om ledelsens oppgaver og saksbehandling. Der klienten er et AS eller ASA, vil disse reglene kunne være et generelt utgangspunkt for vurderingen.⁵¹ Av tjenester som anses som uforenlige med revisorrollen, kan for eksempel nevnes at revisor ikke kan utføre bokføringstjenester for en revisjonsklient. Selskapets

⁵¹ Siebke

valgte revisor kan heller ikke sitte i selskapets styre eller påta seg såkalte ”management for hire-opdrag,” som for eksempel å tiltre som selskapets finansdirektør i en periode. I revisorforskriften §4-5 presiseres det at ledelses- og kontrolloppgaver i konkrete situasjoner også kan omfatte funksjoner og ansvar som er delegert eller overlatt til personer lenger ned i organisasjonen. Igjen synes formålet å være å ramme tjenester som reelt inngår i klientens ledelses- og kontrolloppgaver uavhengig av hvordan selskapet er organisert og hva revisors oppdrag formelt betegnes som.

Som det fremkommer nedenfor under punkt 2.4.4.2 om forbudet mot ivaretagelse av funksjoner som er en del av revisjonsklientens beslutningsprosess, vil det være en overlapp mellom disse to kategoriene. Selv om en tjeneste ikke kan ansees å høre under revisjonsklientens egne ledelses- og kontrolloppgaver, kan den likevel omfattes av forbudet dersom oppdraget medfører at det oppstår en risiko for at revisor ivaretar funksjoner som er en del av den revisjonspliktiges beslutningsprosess.

I praksis er det vanskelig å trekke noe klart skille mellom rådgivning som må ansees som utføring av ledelsesoppgaver eller som en del av den revisjonspliktiges beslutningsprosess, og tillatt rådgivning. Ofte vil det kunne være slik at omfanget av tjenesten i seg selv er avgjørende for vurderingen. Utvidede revisjonshandlinger og avtalte kontrollhandlinger vil være tillatt, gitt at omfanget er begrenset. Blir omfanget for stort kan det bli ansett som ledelsesoppgaver og dermed en ikke tillatt rådgivningstjeneste. Det er for eksempel ikke tillatt at den valgte revisor påtar seg oppgaven som intern revisor i selskap som er pålagt å ha en intern revisjonsfunksjon.⁵² For selskap som ikke omfattes av kravet om å etablere en slik separat funksjon, har ekstern revisor derimot anledning til å foreta bekreftelse av internkontrollen selv om dette er en oppgave som i utgangspunktet er en intern revisjonsoppgave (jfr. Kredittilsynets veiledning til § 4-2 annet ledd).

⁵² Dette følger av Internkontrollforskriften §4-2, første ledd og Kredittilsynets veiledning til forståelsen av denne gitt i rundskriv 16/2003

2.4.4 Nærmere om kriteriet ”egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet”

Den tredje gruppen, altså der revisor må foreta en vurdering av om oppdraget er egnet til å påvirke eller reise tvil om hans uavhengighet og objektivitet, fremkommer av henholdsvis revisorloven §4-6 og av bestemmelsen i §4-5 sammenholdt med revisorforskriften §4-3. I det følgende behandler jeg disse to regelsettene hver for seg.

2.4.4.1 Honorarbegrensningen i revisorloven § 4-6

Etter revisorloven §4-6 må revisor påse at honoraret fra en klient, en gruppe samarbeidende klienter eller fra en og samme kilde ikke utgjør en så stor del av revisors samlede honorar at dette er egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet.

Bestemmelsen pålegger altså revisor en aktsomhetsplikt, og er utformet etter mønster fra DnRs interne retningslinjer.⁵³ Bestemmelsen er således nok et eksempel på at bransjens egne reguleringer danner mønster for senere lovgivning på området.

Honorarbegrensningen i revisorloven §4-6 er utvidet i revisorforskriften §4-4 annet ledd. Forskriftsbestemmelsen innebærer at revisor, i tillegg til å vurdere uavhengigheten knyttet til innholdet i hver enkelt rådgivningstjeneste, også må se hen til hvordan forholdet mellom revisjonshonorar og rådgivningshonorar over tid kan påvirke uavhengigheten i forhold til den enkelte klient. Bestemmelsen gjelder både revisor selv og samarbeidende foretak, jfr. revisorloven §4-7 tredje ledd. Inntekt fra rådgivnings- eller andre tjenester må over tid ikke være ”betydelig” i forhold til revisjonshonoraret. I praksis vil denne bestemmelsen primært ramme revisors rådgivningsadgang for større selskap. For små selskap vil bistand med teknisk utarbeidelse av årsregnskap og ligningspapirer, altså en tillatt tjeneste jfr. revisorforskriften §4-3 nr.1, lett kunne utgjøre et betydelig honorar i forhold til det rene revisjonshonoraret. Reglene oppfattes ikke å omfatte denne type bistand. Det kan derfor virke som bestemmelsen er utarbeidet med tanke på å regulere revisors virke i de store

⁵³ Cordt-Hansen s. 126

selskapene, altså ASA, børsnoterte selskap, finansforetak og andre selskap av allmenn interesse.

For store foretak slik dette er definert i regnskapsloven §1-5, skal det etter regnskapsloven §7-31 a i notene til årsregnskapet gis informasjon om godtgjørelse til revisor og om hvordan godtgjørelsen er fordelt på revisjon og andre tjenester, herunder rådgivning. Dette vil også kunne gi brukerne av årsregnskapet grunnlag for en selvstendig vurdering av risikoen for at revisors uavhengighet er truet.

Begrunnelsen for reglene om uavhengighet på grunn av honorarstørrelse fra en og samme klient, er trolig at revisor skal stå fritt til å hevde sine faglige synspunkter i revisjonssammenheng uten frykt for konsekvenser av et eventuelt inntektsbortfall.

Revisjonsforskriftens bestemmelse om forholdet mellom honorar fra henholdsvis revisjon og andre tjenester, synes å være tuftet på tanken om at dersom inntjening fra rådgivnings- og andre tjenester blir betydelig i forhold til selve revisjonshonoraret, kan revisor, i frykt for å miste oppdraget, blir for ettergivende i revisjonsspørsmål. En slik situasjon vil kunne svekke revisors uavhengighet, både den tilsynelatende og faktiske.

2.4.4.2 Risiko for "egenkontroll" eller ivaretagelse av interne funksjoner

Revisorforskriften §4-4 utdyper hva som ligger i formuleringen "egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet" i revisorloven §4-5. Bestemmelsen definerer positivt og uttømmende hva som skal betraktes som revisjonstjenester, og det som ikke faller inn under oppregningen i punktene 1 til 3, er derfor å anse som rådgivnings- eller andre tjenester som må vurderes etter revisorloven §4-5 og de utfyllende bestemmelsene i revisorforskriften §4-4. Bestemmelsen omhandler for det første faren for såkalt "egenkontroll," altså at revisor reviderer resultatet av egne rådgivningstjenester. Videre oppsettes det et forbud mot at revisor ivaretar funksjoner som er en del av den revisjonspliktiges beslutningsprosess. Det er etter forskriftens ordlyd tilstrekkelig at det oppstår en "risiko" for slik egenkontroll eller ivaretagelse av interne funksjoner, noe som

illustrerer at ikke bare den reelle, men også den tilsynelatende objektiviteten søkes ivarettatt.

Forskriftens §4-4 første ledd angir tre typetilfeller der den omtalte risikoen normalt vil foreligge. Ordlyden tilsier altså at det ikke automatisk oppstår uavhengighetsproblematikk i de nevnte tilfeller, men gir anvisning på forhold der revisor må utøve et ekstra vaksomt skjøn ved vurderingen av om tjenesten kan ytes eller ikke.

Etter forskriftens første punkt vil revisor kunne overtre revisorloven dersom han leverer tjenester som har umiddelbare konsekvenser for den revisjonspliktiges regnskapsprosess og interne kontrollfunksjoner. Rådgivning eller deltagelse i utføring av funksjoner eller systemer som har direkte betydning for regnskapstransaksjoner og regnskapsavleggelsen, er uforenlig med revisors rolle som uavhengig kontrollør. Revisor kan for eksempel påpeke mangler ved interne økonomi- og kontrollsystemer, men kan ikke gi konkrete anbefalinger om hvordan dette bør utbedres. Dette inngår nettopp i det revisor senere skal revidere og uttale seg om i revisjonsberetningen. Revisor kan også påta seg utvidete revisjonsoppgaver og avtalte kontrollhandlinger så lenge de utførte tjenestene ikke erstatter foretakets egne kontrollsystemer. Risikoen for egenkontroll vil antagelig forsterkes hvis denne type rådgivning eller deltakelse i utføring av kontrollfunksjoner gis i betydelig omfang og strekker seg over lengre tid. Ved identifiserte og rapporterte svakheter som har eller kan få betydning for regnskapet, bør revisor likevel kunne komme med råd og veiledning til forbedringer. Formålet med revisjon er jo nettopp å oppnå en så fullstendig og korrekt rapportering som mulig, ikke å påpeke feil for ”påpekingens egen skyld.” Revisor bør videre kunne forklare og veilede sine revisjonsklienter om hvilke regler som gjelder innen skatte- og regnskapslovgivningen og om konsekvensene av ulike valg. Slik jeg ser det, er dette en naturlig del av revisjonen slik denne er definert i forskriften §4-3, og det ville i praksis bli svært upraktisk for klienten om han ikke kunne rådføre seg med selskapets valgte revisor om slike spørsmål. Tjenester som går lenger enn dette, og der revisors

aktivitet og engasjement blir sterkere, vil imidlertid lett medføre en slik risiko forskriften omhandler.⁵⁴

Etter §4-4 første ledd annet punkt, foreligger det normalt risiko for egenkontroll eller ivaretagelse av interne beslutningsprosesser dersom revisor engasjerer seg på en slik måte at han leverer ”vesentlige premisser” for klientens beslutninger knyttet til strategi, budsjett, forretningsmessige disposisjoner, drift, ledelse, kontroll eller intern revisjon. På dette området vil omverdenen lett kunne reise tvil om uavhengigheten, og revisor har derfor plikt til løpende å vurdere om det er forhold som kan reise slik tvil. Også her bør, slik jeg ser det, hensynet til egenkontrolltrusselen tilsi at forbudet mot å levere vesentlige premisser opp mot de interne beslutningsfunksjonene særlig må gjelde på områder som utgjør en del av det revisor senere skal etterprøve og bekrefte.

Etter forskriftens §4-4 første ledd punkt 3, kan revisor heller ikke bistå revisjonsklienter på en slik måte at bistanden erstatter revisjonsklientens manglende kompetanse og kapasitet. Denne bestemmelsen stadfester uttalelser i revisjonslovens forarbeider,⁵⁵ og utgangspunktet er at revisjonsklienten selv må sørge for å ha den nødvendige og tilstrekkelige kompetanse til å ivareta de krav som stilles til sentral drift og ledelse. Hvis revisor involverer seg på en slik måte at han over tid erstatter klientens manglende kompetanse og/eller kapasitet relatert til sentrale og viktige drifts- og lederoppgaver, blir revisor i praksis en del av selskapets virksomhet. Dette er klart i strid med revisors rolle som uavhengig kontrollør.

2.4.5 Krav til vurdering og dokumentasjon

Revisorforskriftens §4-6 stiller krav til vurdering og dokumentasjon. Bestemmelsen presiserer hva som ligger i revisors pålagte vurdering av uavhengighet og objektivitet etter revisorloven §4-5 første ledd. Bestemmelsen innebærer at i de tilfeller revisor får forespørsel fra en revisjonsklient om å utføre et rådgivningsoppdrag, må han vurdere om

⁵⁴ Siebke

⁵⁵ Ot. Prp. Nr. 75 (1997-98) s. 81-85

han likevel kan fortsette å revidere regnskapene i forhold til revisorloven § 4-5 og de nye forskriftsbestemmelsene i §§4-4 og 4-5 dersom han påtar seg rådgivningsoppdraget. Denne uavhengighets- og objektivitetsvurderingen må foretas før revisor eller et samarbeidende selskap påtar seg rådgivningsoppdraget. Revisor må i tillegg vurdere sin uavhengighet og objektivitet under hele gjennomføringen av tjenesten, men kun hvis det ”oppstår forhold” som kan ha betydning for uavhengigheten (jfr. annen setning). Etter ordlyden er det altså tilstrekkelig at de nevnte forhold kan ha betydning, og det er således ikke nødvendig at de faktisk har det. En naturlig konsekvens av bestemmelsen og hensynene bak revisorforskriften, er at revisor likeledes må vurdere sin uavhengighet og objektivitet før vedkommende påtar seg et revisjonsoppdrag for rådgivningsklienter.

Forskriften §4-6 annet ledd krever at revisor, på forespørsel, kan dokumentere at nødvendige og tilstrekkelige vurderinger etter første ledd er foretatt. Når revisor påtar seg tilleggstjenester er det derfor viktig at oppdraget klart defineres i en avtale (ofte kalt ”engagement letters”). Revisor må her avgrense sitt oppdrag og påse at det ligger innenfor de rammer han har anledning til å yte bistand. Fordi vurderingen av om revisor faktisk er og fremstår som tilstrekkelig uavhengig er overlatt til revisor selv, synes det naturlig at revisor kan pålegges å fremvise dokumentasjon som i tilstrekkelig grad viser de vurderinger som er gjort i denne forbindelse. Bestemmelsen slår fast at dokumentasjonen skal oppbevares i fem år etter at den ble foretatt.

2.4.6 Avsluttende betraktninger

Generelt fremstår reguleringen i revisorforskriften som noe vag i den forstand at det ikke trekkes klare og skarpe grenser for hva som er tillatt rådgivning til revisjonsklientene. Som tidligere påpekt vil grensegangen i hvert enkelt tilfelle bero på en helhetlig skjønnsvurdering det altså er opp til revisor selv å foreta og å dokumentere. Vurderingen i det enkelte tilfellet vil i stor grad også være basert på revisjonsfaglige vurderinger, og innen rammene av denne oppgaven derfor vanskelig å foreta en nærmere drøftelse av.

Hvor grensene skal trekkes er som vist fremdeles uklart, og det kan hevdes at reglene ikke bidrar til en avklaring slik intensjonen var. Revisorforeningen poengterte i sitt høringsnotat⁵⁶ utfordringen med presist og fullstendig å beskrive det utall av omstendigheter og kombinasjoner av slike som kan svekke revisors uavhengighet og objektivitet. Foreningen tok derfor til orde for et mer begrepsmessig rammeverk, som i stedet for en detaljregulering tar utgangspunkt i at revisor må identifisere og vurdere truslene mot sin uavhengighet. Den såkalte ”analysemodellen,” som i korthet går ut på å identifisere trusler for uavhengigheten for så i iverksette tiltak som reduserer trusselen ned til et akseptabelt nivå, ble fremhevet som et alternativ til dagens regler. En slik regelstruktur vil kunne åpne for en mer differensiert praksis som lettere vil kunne ta høyde for at dagens, etter hvert internasjonaliserte, regelsett faktisk er tilpasset behovet hos de store revisjonsklientene.

Slik bestemmelsene er utformet vil de, som illustrert, i praksis også påvirke revisors rådgivningsadgang for henholdsvis store og mindre klienter ulikt, selv om ordlyden ikke skiller mellom store og mindre selskap. Forskriften er som nevnt foranlediget av Kredittilsynets tematilsyn som nettopp begrenset seg til de store revisjonshusenes praksis, og i realiteten da også til de større (klient)selskapene. Kredittilsynet konsentrerer etter det jeg kan forstå sin oppmerksomhet om selskap av stor samfunnsmessig betydning. Forskriften skiller imidlertid ikke mellom store og mindre (klient)selskap, og det er mulig det her hadde vært mer hensiktsmessig med to sett regelverk.

3 Ansvarets utstrekning og legislative hensyn

På området for revisors rådgivningsansvar vil erstatningsrelevant skade regelmessig være rene formuestap, også kalt ”alminnelig formuesskade.” I motsetning til integritetskrenkelser der det erstatningsmessige tapet oppstår som følge av en tings- eller

⁵⁶ Høringsnotat datert 3. mai 2004, gjengitt på www.revisornett.no

personskade, karakteriseres rene formuestap ved at tapet oppstår uten noen slik forutgående skade.⁵⁷ Der et selskap for eksempel ikke oppnår forespeilet skattegevinst på grunn av feil eller mangler ved revisors skattebistand, er det oppståtte tap (den manglende skattegevinst) et rent formuestap. Rene formuestap tilhører de mer uklare og omtvistede tema innen erstatningsretten⁵⁸ og det er i teorien omdiskutert om ansvaret prinsipielt står i en særstilling.⁵⁹ Der skaden er et rent formuestap er det imidlertid klart at dette får betydning for samtlige vilkår for å ilegge ansvar; ansvarsgrunnlag, årsakssammenheng og erstatningsmessig tap.⁶⁰

Ved rene formuesskader oppstår det særskilte problemer i forbindelse med avgrensingen av hvilke skader det kan kreves erstatning for, herunder hvilke interesser som er erstatningsrettslig vernet. Dette er et omfattende og dels uavklart område innen norsk erstatningsrett, og jeg vil derfor begrense fremstillingen til en kort oversikt over sentrale problemstillinger.

Reguleringen av skadelidtes krav vil også kunne variere med om kravet bygges på delikt eller kontraktsrettslige prinsipper. Jeg vil derfor behandle rådgivningsansvarets rettslige plassering før jeg tar for meg dets utstrekning. Avslutningsvis vil jeg redegjøre for de hensyn som generelt begrunner erstatningsansvar, og vurdere hvorvidt disse også kan begrunne revisors erstatningsansvar ved rådgivningstjenester.

3.1 Ansvarets rettslige plassering - kontrakt eller delikt?

Tradisjonelt oppstilles det et skille mellom erstatningsansvar i og utenfor kontraktsforhold. Grensen mellom de to er ikke skarp, men det karakteristiske for erstatningsansvar i kontrakt er at ansvaret oppstår ved mislighold av en kontraktsmessig forpliktelse, i

⁵⁷ Normann Aarum s. 74

⁵⁸ Hagstrøm s. 196

⁵⁹ For en utførlig gjennomgang av debatten, se blant annet Normann Aarum s. 76-78 og Hjelmeng s. 24-31

⁶⁰ Normann Aarum s. 123

motsetning til deliktsansvaret hvor det ikke foreligger noen form for avtale mellom partene.⁶¹

Sondringen mellom kontrakts- og deliktsansvar får betydning for flere spørsmål, og lov om foreldelse av fordringer (foreldelsesloven) §9 nr. 3, bygger eksempelvis på et eksplisitt skille mellom kontrakts- og deliktsansvar. Hvorvidt et ansvar anses å være i eller utenfor kontrakt får også betydning for prosessuelle bestemmelser, herunder vernetingsreglene, og for regler om erstatningsutmåling. Også for bevisbyrdereglene får skillet betydning. Tradisjonelt har skadelidte hatt bevisbyrden ved spørsmålet om erstatning utenfor kontrakt, mens det i saker om erstatning i kontraktsforhold er debitor (skadevolder) som har hatt ansvaret for å godtgjøre at han ikke har opptrådt culpøst.⁶² Av interesse for denne oppgaven er sontringens eventuelle betydning for utformingen av ansvarsgrunnlaget.

Revisors erstatningsansvar er et profesjonsansvar (se nærmere nedenfor i punkt 4.1.2), og det er i teorien omdiskutert om profesjonsansvaret skal rubriseres som et kontrakts- eller deliktsansvar.⁶³ Utformingen av ansvarsgrunnlaget under profesjonsansvaret vil, uavhengig av om det dreier seg et ansvar overfor revisors klient eller tredjemann, påvirkes av både kontrakts- og deliktsrettslige elementer. For eksempel vil avtalen mellom revisor og klient stå sentralt når revisors plikter skal fastlegges (jfr. punkt 4.2.2). Samtidig vil typisk deliktsrettslige elementer, som bransjenormer (jfr. punkt 4.2.1) og skadevolders berettigede forventninger til skadelidte (culpanormens relativitet, se punkt 4.2.3), være relevante momenter. For fastleggelsen av culpanormens innhold får således et skille mellom ansvar i og utenfor kontrakt liten betydning. Profesjonsansvaret inneholder elementer fra begge regelsett, og det er derfor ikke hensiktsmessig å foreta en nærmere rubrering. Når det gjelder andre regler, som for eksempel foreldelsesfristene, vil det derimot måtte foretas en plassering av revisors erstatningsansvar. Jeg vil ikke gå nærmere inn på disse problemstillingene her, men som utgangspunkt kan det legges til grunn at revisors ansvar

⁶¹ Lødrup s. 38

⁶² Normann Aarum s. 80 flg.

⁶³Se bl.a. Hjelmeng s. 19, Lødrup s. 129, Normann Aarum s. 91, Langsted s. 129, Gomard s. 365, Ulfbeck s. 7

overfor klient er et ansvar i kontrakt,⁶⁴ mens ansvaret overfor tredjemann regulert vil betraktes som et ansvar utenfor kontrakt.⁶⁵

3.2 Ansvarets utstrekning

Et karakteristisk trekk ved den erstatningsrettslige vurdering av rene formuestap er at det i stor utstrekning er tillatt å påføre andre slike tap. Når for eksempel et meglerhus anbefaler sine kunder å ikke investere i et definert objekt, eller setter etiske eller miljømessige krav for sine investeringsbeslutninger, vil dette kunne ramme andre interessenter og deres investeringer vil kunne falle i verdi. I motsetning til ved integritetskrenkelsene som antas å være vernet uten videre, må vernet ved ikke-integritetskrenkelsene derfor uttrykkelig begrunnes i hvert enkelt tilfelle.⁶⁶ I avgjørelsen inntatt i Rt. 1991 s. 1335 uttalte førstvoterende:

*”Når det er tale om rene formuestap, kan det oppstå spørsmål om det overhodet er erstatningsrettslig vernet.”*⁶⁷

Saken omhandlet en trassatbanks erstatningsansvar overfor sjekkmottageres tap på grunn av manglende dekning eller tilbakevisning av sjekken, men uttalelsen er generell og omhandler rene formuestap generelt. Det at revisor har påført sin klient eller utenforstående tredjemann et rent formuestap som følge av uaktsom rådgivning, begrunner altså ikke i seg selv at det foreligger et erstatningsmessig tap.

Et annet karakteristisk trekk ved vurderingen av ansvar for rene formuestap er at uaktsomhet kan føre til tap av ruinerende omfang.⁶⁸ Erstatningssummene kan komme opp i

⁶⁴ jfr. Rt.2002.286. For nærmere om denne dommen se punkt 4.2.2

⁶⁵ Se Hjelmeng s.18-21 med videre henvisninger til relevant rettspraksis

⁶⁶ Se blant annet Hagstrøm (1981) s. 47, Hjelmeng s. 31 og Normann Aarum s. 74

⁶⁷ På side 1342

⁶⁸ Normann Aarum s. 123

enorme beløp både fordi én skadelidt (typisk revisors klient) er påført et betydelig økonomisk tap, ofte i form av såkalte indirekte tap eller konsekvenstap, men også fordi den ansvarsutløsende handling kan ramme et stort antall skadelidte. En avveining mellom den risikoen revisor løper ved å drive tjenesteyting innenfor et område der det eksisterer et slikt særskilt skadepotensiale, og størrelsen på det vederlaget revisor normalt kan betinge seg for slike tjenester, kan tale for at revisors erstatningsansvar i noen utstrekning bør (kunne) begrenses. Revisorloven §8-1 avgrensner ikke kretsen av skadelidte, og etter ordlyden kan i prinsippet enhver som er påført et økonomisk tap som følge av revisors uaktsomme rådgivning kreve sitt tap dekket.

I overensstemmelse med alminnelig erstatningsrett kreves det påregnelig og adekvat årsakssammenheng mellom revisors erstatningsbetingende adferd og skadelidtes økonomiske tap. Av hensyn til skadevolder avgrenses altså ansvaret mot for fjerntliggende og avledede tap,⁶⁹ og tredjemanns tap vil ofte kunne rammes av adekvansreglen. I teorien er det tatt til orde for at det ved rene formuesskader er mer naturlig å se adekvanskriteriet som en avgrensning av ansvaret.⁷⁰ Hjelmeng hevder sågar at det i norsk rett er grunnlag for å foreta en prinsipiell avgrensning av de erstatningsrettslig vernede interesser.⁷¹ Jeg vil i det følgende ikke gå nærmere inn på hvordan betraktningene bør rubriseres, men kort redegjøre for hvor grensene for ansvaret trekkes uavhengig av om det formuleres som et spørsmål om vernede interesser eller om avgrensning av ansvaret mot fjerne og avledede tap.

3.2.1 Klientens erstatningsmessige tap

Der ansvaret ”springer ut av kontrakt” (jfr. punkt 3.1 ovenfor) følger det av alminnelige obligasjonsrettslige prinsipper at erstatning er en av flere misligholdsbeføyelser kreditor kan gjøre gjeldende. I kraft av sin stilling som oppdragsgiver, innehar klienten en

⁶⁹ Lødrup s. 281 flg.

⁷⁰ Normann Aarum s. 127 og Hjelmeng s. 31 flg.

⁷¹ Hjelmeng s. 43

erstatningsrettslig beskyttet interesse der revisors mangelfulle rådgivning anses som et kontraktsbrudd.⁷²

Som nevnt kan revisor bli ansvarlig for betydelige beløp og det kan derfor være behov for å begrense hvilke tap klienten kan kreve dekket. Som jeg kommer tilbake til under punkt 3.3, er revisor pålagt å tegne ansvarsforsikring. Der erstatningskravet ikke overstiger forsikringssummen, vil dette kunne bidra til å redusere den økonomiske belastningen for den enkelte revisor eller revisjonsselskap. I flere europeiske land er det i dag innført begrensninger i revisors erstatningsansvar, og som nevnt i punkt 1.2 og 1.4.5 vurderer EU-kommisjonen om det bør settes et tak på erstatningssummen innen EU/EØS-området.

Etter gjeldende norsk rett må en eventuell avgrensning av ansvaret i forholdet mellom klient og revisor for det første vurderes ut fra alminnelige obligasjonsrettslige prinsipper. Skillet mellom den positive og negative kontraktsinteresse og de erstatningsmessige konsekvensene av dette vil kunne begrense ansvaret.⁷³ I kontraktsretten, som i erstatningsretten for øvrig, er det videre krav om at de enkelte tapsposter *”må stå i en rimelig nær sammenheng med misligholdet; kravet må ikke være for fjernt, avledet eller upåregnelig.”*⁷⁴ Der erstatningskravet antar et *”ruinerende omfang,”* kan således revisors ansvar i noen tilfeller begrenses i medhold av alminnelige krav om påregnelig og adekvat årsakssammenheng.

Begrensninger kan også foretas etter bestemmelsen om lemping i skadeserstatningsloven §5-2. Tapets størrelse vil her være ett av flere relevante moment, men også revisors *”økonomiske bæreevne”* og forsikringsdekning vil komme i betraktning.

⁷² For nærmere om kontraktens betydning for utformingen av selve culpanormen, se punkt 4.2.2

⁷³ Begrepene dekker ulike tapsutmålingsprinsipper der den en *”positive kontraktsinteresse”* innebærer at skadelidte stilles økonomisk som om han hadde fått riktig oppfyllelse, mens den *”negative”* gir tapsdekning som stiller kreditor økonomisk som om avtalen ikke var inngått. Se nærmere Hagstrøm (2003) s. 520-525

⁷⁴ Denne prinsipputtalelsen er blant annet formulert i Rt. 1983 s. 205 på side 221. Saken gjaldt erstatningskrav som følge av et forsikringsselskaps uriktige oppfatning av dets plikter i et kontraktsforhold.

Der det foreligger en skriftlig kontrakt mellom revisor og klienten kan det tenkes at revisor har inntatt en ansvarsbegrensning. Med ansvarsbegrensninger sikter jeg til klausuler som er ment å fraskrive eller begrense revisors erstatningsansvar ved mislighold av oppdraget.⁷⁵

Det ville gå utover oppgavens rammer å behandle disse spørsmålene nærmere. Som utgangspunkt kan det imidlertid legges til grunn at der det er inntatt en gyldig ansvarsbegrensning mellom revisor og dennes klient, kan denne begrense revisors erstatningsansvar overfor samme klient. For ordens skyld nevnes også at det etter norsk rett er svært begrensede muligheter til å fraskrive seg ansvar for egne grovt uaktsomme eller forsettelige erstatningsbetingende handlinger.

3.2.2 Tredjemanns erstatningsmessige tap - særlig om informasjonsansvaret

Utgangspunktet er at også tredjemenn innehar et erstatningsrettslig vern etter bestemmelsen i revisorloven § 8-1. Etter at skillet mellom ”obligatoriske” og ”tinglige” krav er forlatt i norsk rett,⁷⁶ kan ikke lenger tredjemanns krav avvises under henvisning til at tapet er av ”obligatorisk” karakter.⁷⁷

Det typiske skadetilfellet ved tredjemanns tap som følge av revisors rådgivningsvirksomhet, er at resultatet av oppdraget legges til grunn av en utenforstående tredjemann. Et praktisk eksempel kan være at investorer legger revisors uttalelser i utstedende selskaps due diligence-rapport ved kapitalutvidelser eller børsintroduksjoner til grunn for sine investeringer. Slike skadesituasjoner omfattes av det såkalte ”informasjonsansvaret” som omhandler ansvar for villedende informasjon overfor annen enn kontraktpart.⁷⁸ Jeg vil i det følgende begrense fremstillingen av tredjemanns erstatningsrettslige vern til de tilfellene som omfattes av informasjonsansvaret.

⁷⁵ For en nærmere redegjørelse av ansvarsfraskrivelser generelt, se Hagstrøm (1996) s. 421 flg.

⁷⁶ Se særlig Rt. 1955 s. 872 (Kabeldommen) på side 874

⁷⁷ For nærmere om ”tinglige” og ”obligatoriske” krav og deres rettsstilling se f. eks Lødrup s. 304

⁷⁸ Informasjonsansvaret er inngående drøftet i Hagstrøm (1989)

Dersom tredjemann fritt kan fremme krav som følge av revisors uaktsomme forhold overfor sin medkontrahent, kan kretsen av skadelidte bli nærmest ubegrenset. De potensielle skadene kan også bli uproporsjonalt store i forhold til den skadevoldende handling.⁷⁹ I amerikansk rett er dette gjerne formulert som det såkalte ”floodgate-” argumentet,⁸⁰ og hensynet til revisor taler for at ansvaret for villedende informasjon overfor andre enn klient underkastes begrensninger. Vilkårene for ansvar etter informasjonsansvaret er derfor for det første at det er gitt informasjon skadelidte tredjemann objektivt sett hadde grunn til å bygge på. For det andre må feilinformasjonen kunne bebreides avgiver som uaktsom, og han burde for det tredje forstå at skadelidte kunne bygge på og disponere i tillitt til den avgitte informasjonen.⁸¹ Det sentrale spørsmålet synes å være om tredjemanns forventninger til revisors arbeid kan berettige et erstatningskrav. Ved vurderingen av om ansvar skal statuere må det derfor foretas en samlet og konkret vurdering.

Som det fremkommer i punkt 2 (særlig under 2.2) stiller revisorloven en rekke krav til revisors utdanning og vandel, nettopp for å sikre hans faglige kompetanse og troverdighet. Revisors autoritet må derfor kunne sies å innebære at utenforstående tredjepersoner kan ha en ”berettiget forventning” om kvaliteten på hans arbeid. Som påpekt av Hjelmeng blir det sentrale derfor om det ”foreligger en slik relasjon mellom revisor og skadelidte, at skadelidte har en berettiget forventning om å kunne stole på informasjonen, og det samtidig er påregnelig for revisor at han vil gjøre det.”⁸²

En forutsetning for at ansvar kan pålegges er altså at tredjemanns bruk av informasjonen var påregnelig for revisor. Et sentralt element her kan være om den aktuelle informasjonstypen normalt benyttes som beslutningsgrunnlag for tredjemenn. Dersom

⁷⁹ Normann Aarum s. 124

⁸⁰ Hagstrøm (1989) s. 203

⁸¹ Hagstrøm (2003) s. 810

⁸² Hjelmeng s. 40

revisor, eksempelvis i forbindelse med utarbeidelse av et salgsprospekt for et selskap, uaktsomt legger feil finansiell informasjon til grunn for sine verdiberegninger, kan en kjøper som har handlet i tillitt til at informasjonen var korrekt rette et eventuelt erstatningskrav mot revisor. Denne type analyser (typisk selgers due-diligence), er nettopp utarbeidet med tanke på tredjemenn og revisor må regne med at den også blir lagt til grunn av utenforstående.

Hjelmeng⁸³ tar i sin drøftelse av spørsmålet om tredjemanns erstatningsrettslige beskyttelse utgangspunkt i kravet om ”konkret og nærliggende interesse” slik disse har kommet til uttrykk i rettspraksis. Felles for avgjørelsene som danner grunnlag for drøftelsen, er at de omhandler tredjemannsskader ved integritetskrenkelser. Hjelmeng tar til orde for at hensynene bak kravet om ”konkret og nærliggende interesse” (særlig det såkalte flodbølgeargumentet og at tilknytningen mellom skadelidte og skadevolder vil kunne variere) er like aktuelle ved rene formuesskader som ved tingsskadene, og at kriteriet således også må være relevant ved revisors erstatningsansvar. Det foreligger, så langt meg bekjent, ingen norsk rettspraksis vedrørende revisors erstatningsansvar overfor tredjemann ved rådgivningstjenester. Det foreligger derimot noen avgjørelser om revisors erstatningsansvar overfor annen enn kontraktspart ved revisjonsoppdrag.⁸⁴ Det er ikke gitt at disse avgjørelsene gir sikker veiledning når det gjelder ansvaret ved rådgivningstjenester. Særlig vil spørsmålene om skadelidtes relasjon til revisor og forventningenes grunnlag og styrke, kunne stille seg annerledes ved mange typer rådgivningsoppdrag. På grunn av den manglende rettspraksis på området, ville en nærmere drøftelse av disse spørsmålene anta et de lege ferenda preg som ville gå utover oppgavens rammer.

⁸³ Hjelmeng på side 41-51 og 64 til 68

⁸⁴ Se for eksempel Rt. 1957 s. 607 der selskapets aksjonærer ble tilkjent erstatning fra dets valgte revisor og RG 1993 s. 1048 (Gulating) der aksjeselskapets bankforbindelse saksøkte revisor. Banken ble ikke tilkjent erstatning, dels på grunn av manglende årsakssammenheng.

3.3 Hensyn bak revisors erstatningsansvar

De hensyn som generelt begrunner regler om erstatning, er hensynet til reparasjon og prevensjon.⁸⁵ Erstatningen skal gjenopprette (reparere) det økonomiske tap skadelidte er påført, og flytter således det oppståtte tap fra skadelidte til skadevolder. Særlig ved culpaansvaret medfører rettferdighetsbetraktninger at skadevolder blir betraktet som nærmest til å bære tapet av sine uaktsomme eller forsettelige handlinger. Erstatningsrettens preventive funksjon er i første rekke at erstatningsplikten skal motivere potensielle skadevoldere til å opptre aktsomt. I tillegg til slik allmennprevensjon skal erstatningsplikten virke individualpreventivt og motivere den som har betalt erstatning én gang til å anstrenge seg for å unngå ansvar i fremtiden.⁸⁶ Der revisors ansvar anses å være et ansvar i kontrakt (jfr. avnitt 3.1) er det individualpreventive hensynet særlig fremtredende. Erstatningsansvaret er i disse tilfellene en av flere misligholdsbeføyelser debitor kan gjøre gjeldende, og erstatningstrusselen skaper således et oppfylleelsespress for revisor.⁸⁷ Erstatningsrettens preventive funksjon kan på denne måten bidra til å redusere det totale antall skadetilfeller.

Jeg vil i det følgende drøfte i hvilken grad disse to hensynene også kan begrunne revisors erstatningsansvar for rådgivningstjenester.

Når en klient, eventuelt tredjemann, blir tilkjent erstatning som følge av revisors klanderverdige rådgivning blir det økonomiske tap tilbakeført til revisor selv (eventuelt dennes forsikringsselskap, se nedenfor). Forutsatt at ansvaret ikke er begrenset ved avtale eller lovgivning, er reparasjonshensynet således ivaretatt fullt ut. Der erstatningsvilkårene forøvrig er oppfylt, synes det også rimelig at revisor selv bærer risikoen for økonomiske tap skadelidte er påført. Klienten har betalt revisor for profesjonelt funderte faglige råd, og hvis oppdraget ikke er utført i henhold til den standard klienten (og eventuelle tredjemenn) rettmessig kan forvente, er revisor selv nærmest til å bære det oppståtte tap.

⁸⁵ Lødrup s. 78

⁸⁶ Lødrup s. 84

⁸⁷ Hjelmeng s. 18

I praksis er det derimot revisors forsikringsselskap som rammes idet revisor, i likhet med bl.a. advokater, forsikringsmeglere og eiendomsmeglere, er pålagt å tegne ansvarsforsikring.⁸⁸ Det følger av revisorforskriften §3-1 annet ledd at revisors sikkerhetsstillelse også, og i motsetning til de fleste ansvarsforsikringer, må dekke tap oppstått ved forsettlig handling.⁸⁹ Det skal stilles sikkerhet for minst NOK 5 mill. (jfr. revisorforskriften §3-3), og skadelidte kan kreve dekning direkte fra sikkerhetsstilleren uten først å rette kravet mot revisor (jfr. revisorforskriften §3-4 første ledd). Ordningen innebærer altså et solidaransvar mellom sikkerhetsstilleren og revisor, og flytter den finansielle risikoen for erstatningssummen fra skadelidte til sikkerhetsstilleren. Såfremt kravet ikke overstiger forsikringssummen, er altså reparasjonshensynet godt ivaretatt også der revisor ikke kan eller vil utbetale idømt erstatning.

Den obligatoriske forsikringsordningen kan derimot medføre at den preventive effekten av erstatningsansvaret reduseres i det revisor ikke har et direkte økonomisk incitament til å unngå ansvar; forsikringspremien må betales uavhengig av om det reises søksmål. Mot dette kan innvendes at forsikringspremiene gjerne øker med skadefrekvens og at den enkelte revisor, og bransjen som sådan, har økonomiske interesser i å holde antall søksmål nede og derigjennom forsikringspremiene så lave som mulig.

Andre forhold enn trusselen om å bli holdt økonomisk ansvarlig kan også medvirke til at revisor opptrer aktsomt. Revisor er, både som revisor og rådgiver, avhengig av å bli oppfattet som faglig dyktig. Videre, og i særlig grad når han opptrer som selskapets valgte revisor, er revisor avhengig av å ha tillitt hos både eksisterende og fremtidige klienter. Dersom revisor til stadighet får rettet erstatningskrav mot seg, vil det kunne virke negativt inn på hans omdømme og derigjennom klienttilfang og potensielt også prisforlangende per oppdrag. Erstatningsansvaret som sådan kan altså ha en preventiv effekt og være et

⁸⁸ Jfr. revisorloven § 3-7 nr. 4 og revisorforskriften kapittel 3

⁸⁹ Dette fremkommer av revisorforskriftens henvisning til revisorloven kapittel 8.

betydelig økonomisk incitament til å opptre aktsomt uavhengig av den obligatoriske forsikringsordningen.

Et annet element av forsikringsplikten er spørsmålet om den bør føre til en strengere aktsomhetsnorm. En forsikring pulveriserer tapet ved at det mindretall som påføres et tap får en erstatning som er finansiert ved premie fra de mange.⁹⁰ Forsikringsplikt begrunnes gjerne med pulveriseringsvirkningen, og et strengt ansvar blir mindre (økonomisk) byrdefullt å bære for den enkelte skadevolder. Imidlertid er det slik at ansvarspålegging generelt virker stigmatiserende, kanskje spesielt på denne yrkesgruppen som er avhengig av å inngi tillitt. Som diskutert, kan tap av anseelse være tyngre å bære enn selve erstatningsbeløpet, og kan i tillegg ha en selvstendig økonomisk effekt. Slik jeg ser det tilsier dette at man ikke bør pålegge ansvar ut fra hvem som økonomisk kan bære tapet, såkalt ”deep pocket”- argumentasjon. Revisors forsikringsplikt bør etter min mening derfor ikke ha (avgjørende) betydning for utformingen av aktsomhetsnormen.

Reparasjonshensynet synes å være det som best begrunner revisors erstatningsplikt ved rådgivningstjenester. Prevensjonshensynet blir godt ivaretatt ved at yrkesgruppens behov for et godt omdømme i seg selv oppfordrer revisor til aktsom adferd.

4 Culpanormen ved revisors rådgivningsansvar

4.1 Innledende betraktninger om aktsomhetsvurderingen

Det subjektive skyldansvaret (culpa) er det alminnelige erstatningsgrunnlag i norsk rett, både i og utenfor kontrakt.⁹¹ Regelen innebærer at den som har opptrådt uaktsomt eller uforsvarlig kan bli erstatningsansvarlig for skadelidtes økonomiske tap. Revisorloven § 8-1

⁹⁰ Lødrup s. 89

⁹¹ Hagstrøm (2003) s. 452

krever alminnelig eller simpel uaktsomhet for at ansvarsgrunnlaget er oppfylt.⁹² Kjernen i culpabedømmelsen er derfor om revisor kan bebreides for sin feilaktige rådgivning, og hvorvidt han kunne og burde handlet annerledes. Bestemmelsen gir ingen veiledning om hva som skal til for å konstatere uaktsomhet, men det fremkommer av forarbeidene at ordlyden er ment å henvise til den alminnelige culparegel i norsk rett.⁹³ Både revisors handlinger og unnlaterer rammes av ordlyden i revisorloven § 8-1. I praksis er det som regel revisors unnlaterer i forbindelse med utføringen av deler eller hele rådgivningsoppdraget som utløser erstatningskravet.

Det er vanlig å sondre mellom culpanormens objektive og subjektive elementer. Den objektive uforsvarlighetsvurderingen innebærer at det objektivt sett må foreligge en uforsvarlig adferd, den subjektive at den uforsvarlige adferden må kunne tilregnes skadevolderen som uaktsom.⁹⁴ Dersom revisor objektivt sett har opptrådt uforsvarlig men ikke har utvist forsett eller uaktsomhet, kan han ikke holdes ansvarlig etter culpareglen i § 8-1. Jeg vil i det følgende behandle både objektive og subjektive elementer.

De enkelte elementene i culpavurderingen fremkommer av normene som styrer revisors rådgivningsvirksomhet sammenholdt med alminnelige erstatningsrettslige prinsipper.⁹⁵ Om ansvar statueres vil bero på domstolens konkrete helhetsvurdering. Det er forholdene på tidspunktet for handlingen/unnlateren som legges til grunn, og dette understreker betydningen av at revisor dokumenterer de forhold som var kjent og den informasjonen han baserte sin rådgivning på.

Det foreligger ingen rettspraksis vedrørende tredjemanns erstatningskrav. I utgangspunkt vil de relevante culpamomentene være de samme som når vurderingen knytter seg til klientens erstatningskrav, men kravene til hva som kan betegnes som uaktsomt vil kunne

⁹² Cordt-Hansen s. 318

⁹³ Ot. Prp. Nr. 75 (1997-1998) s. 117-118

⁹⁴ Normann Aarum s. 187-188

⁹⁵ Hjelmeng s. 10 og 11

varierte i forhold til det to gruppene skadelidte. Jeg vil i dette avsnittet behandle foreliggende rettspraksis, og derfor primært innholdet i aktsomhetsvurderingen overfor klient.

I det følgende beskrives noen generelle utgangspunkt (punkt 4.1.1- 4.1.2) før jeg redegjør for de culpaelementene domstolene særlig har vektlagt ved revisors rådgivningsansvar (punkt 4.2). Avslutningsvis behandles aktsomhetsnormens subjektive side (punkt 4.3).

4.1.1 Formuleringen av aktsomhetsstandarder ved rene formuesskader

Som det fremkommer ovenfor i kapittel 3 er det i teorien uenighet om behandlingen av erstatningsansvaret ved rene formuesskader og om culpanormen, slik den er utviklet for integritetskrenkelsene, også får anvendelse ved rene formuestap. Der skadetilfellet ikke reguleres av skrevne adferdsnormer, har det tradisjonelle utgangspunktet for aktsomhetsvurderingen vært handlingens skadeevne.⁹⁶ Jo større skadeevne handlingen eller unnlåtelsen representerer, jo større krav til at skadevolder burde handlet annerledes for å unngå skaden. Sentrale momenter i denne vurderingen er hvor nærliggende handlingsalternativet var, hvilken tid som stod til rådighet, hvilke kostnader handlingsalternativet representerte og hva skadevolder kunne forvente av skadelidte. Det er antatt at denne tilnærmingen ikke nødvendigvis er egnet til å avgjøre erstatningsspørsmålet ved rene formuesskader.⁹⁷ Når revisor, gjerne mot betaling, påtar seg å utføre en profesjonell tjeneste, vil dette utløse forventninger om bestemte handlemåter eller standarder for arbeidet.⁹⁸ Et sentralt element i aktsomhetsvurderingen er derfor skadelidtes forventninger. De tradisjonelle culpamomentene, særlig avveiningen mellom handlingsalternativer og skadeevne, kan derfor skyves noe i bakgrunnen.

⁹⁶ Skadeevnen uttrykkes gjerne som skaderisiko x skadeomfang, for nærmere om dette se Lødrup s. 104-110

⁹⁷ Se blant annet Hagstrøm (1989) s 198-199 og Normann Aarum s. 193

⁹⁸ Nygaard (på side 176 flg.) karakteriserer dette som "rolleforventning" og bruker begrepet som det generelle utgangspunkt ved culpavurderingen. Dette er kritisert i teorien, se bl.a. Langsted s. 279 og Hjelmeng s. 78-79

I teorien er det tatt til orde for at culpavurderingen på området for rene formuesskader best uttrykkes ved en rettstridsterminologi, der fokus er på hvilke skranker rettsordenen oppstiller for den alminnelige handlefriheten på det aktuelle området.⁹⁹ Det sentrale i culpavurderingen ved revisors erstatningsansvar blir da pliktbruddet, nærmere bestemt om revisor har overholdt plikten til å utføre rådgivningstjenesten i henhold til de normene som gjelder i det aktuelle tilfellet.

I rettspraksis benyttes likevel den tradisjonelle terminologien. I RG 2007-419 uttaler for eksempel lagmannsretten at

”ved aktsomhetsvurderingen bør det også ses hen til skadeevnen. Her gjaldt det utdeling av 12 millioner kroner som kunne utløse skatt på vel tre millioner kroner”

Dommen omhandler revisors erstatningsansvar som følge av at en aksjetransaksjon utløste skatteplikt for aksjonæren. Det var uaktsomt av revisor ikke å ta forbehold om at transaksjonen kunne utløse slik skatteplikt, og retten la særlig vekt på størrelsen av klientens potensielle tap og at det forelå alternative løsninger som med sikkerhet ikke ville medføre beskatning. Risikoelementet, hva som står på spill for klienten i den enkelte sak, er altså et moment domstolene særskilt vektlegger. I Rt. 2002 s.286 la Høyesterett avgjørende vekt på at revisors handlingsmåte innebar en betydelig risiko for at klientens målsetting med oppdraget ikke ville nås, og at dette i så fall ville medføre et betydelig økonomisk tap. Dommen, som er enstemmig, er eneste Høyesterettsavgjørelse om revisors erstatningsansvar ved rådgivningstjenester, og vil bli mer utførlig omtalt nedenfor i punkt 4.2.2.

Rettspraksis illustrerer at det i hvert enkelt tilfelle må foretas en konkret vurdering av hvilke hensyn som er relevante når innholdet i aktsomhetsstandarder skal fastlegges. Elementer fra skadeevnevurderingen slik denne tradisjonelt har vært formulert og benyttet

⁹⁹ Lødrup s. 126-127 og Hjelmeng s. 73

ved integritetskrenkelsene, kan være relevante også ved revisors erstatningsansvar for rådgivningstjenester. Risikoelementet har vært eksplisitt formulert og tillagt betydelig vekt ved flere rettsavgjørelser. Dette behandles nedenfor i punkt 4.2.4.

4.1.2 Profesjonsansvaret

I Rt 2002 s. 286¹⁰⁰ slår Høyesterett fast at revisors erstatningsansvar ved rådgivningstjenester omfattes av det generelle, ulovfestede profesjonsansvaret. Betegnelsen profesjonsansvar har ingen selvstendig rettslig betydning,¹⁰¹ og kan sies å være en presisering av det alminnelige skyldansvaret. Ved at profesjonsutøveren påtar seg å utføre et oppdrag som krever særlig sakkyndighet, skjerpes skadelidtes forventning til prestasjonen i forhold til mer allmenne normer for aktsom opptreden. Profesjonsansvarsnormen kommer til anvendelse ved utøvelse av virksomhet innenfor en rekke liberale erverv som f. eks. lege, arkitekt, eiendomsmegler, advokat og revisor.¹⁰² Aktsomhetsvurderingen tar utgangspunkt i en normativ oppfatning av den faglige dyktighet man med rimelighet kan forvente av fagets utøvere.¹⁰³ Det er avviket fra den forsvarlige yrkesutøvelsen som betinger ansvar på profesjonsansvarets område.

Revisors rådgivning vil ofte innebære veiledning innen områder som krever juridisk innsikt. De fleste dommene om revisors rådgivningsansvar (9 av de 12 jeg er kjent med) omfatter spørsmål innenfor skatte- og avgiftsområdet. Dette er rettsområder revisor med sin utdannings- og yrkesbakgrunn må forventes å ha inngående kjennskap til, noe som også fremkommer av bransjens egne standarder, særlig RS 250 og 801.¹⁰⁴ Dersom revisor gir råd ut fra en feilaktig forståelse av sentrale bestemmelser på disse rettsområdene, har han ikke

¹⁰⁰ På side 292

¹⁰¹ Lødrup s. 129

¹⁰² Langsted et. al s. 196

¹⁰³ Se for eksempel Birkeland s. 16 og Langsted et. al s. 197

¹⁰⁴ Se punkt 1.4.2 for nærmere om standarden god revisjonsskikk og punkt 4.2.1 for bransjenormens betydning ved culpavurderingen.

oppfylt de forventninger man med rimelighet kan stille til ham. Uaktsomhet vil derfor lett konstateres i disse tilfellene.

Dette kommer klart frem i Rt. 2002 s. 286.¹⁰⁵ Revisor skulle bistå skadelidte med oppjustering av aksjene i et selskap, og ble erstatningsansvarlig for det tap klienten ble påført som følge av at det ikke ble inngitt alternative takster til Oslo ligningskontor. Førstvoterende så det som avgjørende for ansvarsbedømmelsen at

”Det kunne ikke tas for gitt at den metode som var benyttet, ville bli akseptert. For KPMG som kjente og praktiserte regelverket, måtte risikoen for at søknaden ville være forgjeves, fremstå som betydelig” (s. 292)

Høyesterett slår fast at revisor må ha detaljkunnskap og innsikt i regelverk og praksis. Det fremkommer også at revisor må se og forstå konsekvensene av de ulike valg lovgivningen åpner for. Reelle hensyn taler også for at klienten må forvente at revisor, som profesjonell rådgiver, har inngående kjennskap og forståelse av sentrale områder innen sitt kompetansefelt. Det ville fremstå som urimelig om revisor kunne skyve risikoen for faglige mangler over på en godtroende klient.

I den tidligere omtalte avgjørelsen inntatt i RG-2007-419¹⁰⁶ forutsatte både revisor og klienten at transaksjonen var skattefri, men i ettertid utløste den likevel skatteplikt. Den skatterettslige klassifikasjonen av transaksjonen var uklar på gjennomføringstidspunktet, men retten ga ikke revisor medhold i hans påstand om at dette måtte medføre ansvarsfrihet. Om dette uttaler lagmannsretten

”til enhver profesjonsutøver må det stilles høye krav til at fagkunnskapen vedlikeholdes og holdes oppdatert. På et dynamisk område som skatteretten, blir dette ekstra viktig.”

¹⁰⁵ For nærmere om faktum, se punkt 4.2.2

¹⁰⁶ Se punkt 4.1.1

At det var usikkerhet på området medførte altså ikke at revisor ble ansvarsfri. Retten la til grunn at den uavklarte rettssituasjonen snarere medførte at revisor burde ha foretatt nærmere avklaringer av forholdene før han ga råd. Klienten kunne hvertfall vente at revisor tok et eksplisitt forbehold om at transaksjonen kunne utløse skatteplikt. I en avgjørelse fra Oslo byrett 28. november 1996, kommer det frem at jo mer kompliserte og usikre reglene er, desto større grunn til å foreta undersøkelser for å forsikre at man anvender dem riktig.¹⁰⁷

Høyesterett har lagt til grunn at profesjonsansvaret er et strengt ansvar. Den sentrale avgjørelsen er Megler/Takstmann-dommen (Rt. 1995 s 1350) der Høyesterett uttaler

”Det gjelder i utgangspunktet et strengt ulovfestet uaktsomhetsansvar for profesjonsutøvere” (s. 1356).

Dommen omhandler en eiendomsmeglers og en takstmanns erstatningsansvar i forbindelse med salg av bolighus, men formuleringen er generell og senere gjentatt i relasjon til revisors erstatningsansvar.¹⁰⁸

Hva som ligger i strengheitskriteriet kan derimot synes usikkert, og begrepet ”strengt ansvar” er kritisert i juridisk teori.¹⁰⁹ Hovedsynspunktet synes å være at begrepet ”strengt” gir liten veiledning utover det som nettopp ligger i at det er snakk om et profesjonsansvar; revisor skal måles opp mot fagets utøvere og ikke den alminnelige, fornuftige samfunnsborger. I praksis omtaler derimot domstolene, inkludert Høyesterett, ansvaret som strengt og jeg vil i det følgende trekke frem noen elementer som distanserer profesjonsansvaret fra den alminnelige culpanormen.

¹⁰⁷ Se nærmere om denne dommen i punkt 4.2.1

¹⁰⁸ Se Rt 2002 s. 286 (på side 292) og Rt. 2003 s 696 (Ivaran-dommen) avsnitt 43. Se nærmere om Ivaran-dommen nedenfor.

¹⁰⁹ Se blant annet Ulfbeck s. 10, Langsted s. 171 flg. og Hjelmeng s. 76 flg.

I LB 1995-3002 uttalte retten at *”Revisor skal ...måles mot (den bedre del av) sin stand... ”*.¹¹⁰ I praksis stilles det altså strenge krav til revisors faglige innsikt og aktsomme utførelse av oppdraget. Som det fremkommer av drøftelsene i punkt 4.2.1, er den rettslige standarden ”god revisjonsskikk” sentral ved vurderingen av revisors opptreden. Standarden tar sikte på å *”lede den faglige utvikling”*¹¹¹ og dette kan resultere i at kravene til revisor settes meget høyt og at ansvaret derigjennom kan betegnes som ”strengt”.

For det andre kan strenghetskriteriet medføre at revisors plikter utvides, typisk ved at han må foreta vurderinger av andre områder enn de som opprinnelig var fastlagt i oppdragsavtalen. I Rt. 2002 s. 286 viste førstvoterende til at det gjelder et strengt profesjonsansvar før han uttaler:

”Jeg ser det slik at KPMG med det oppdrag om taksering selskapet hadde, var forpliktet til også å gi de råd som var nødvendige for at formålet med oppdraget kunne nås” (på side 292)

Denne uttalelsen kan oppfattes som at profesjonsansvarets strenghet nettopp var et argument for å supplere de forpliktelsene som var avtalt.¹¹²

For det tredje kan ansvarets strenghet relateres til de krav domstolene stiller til bevisene i saken. Utgangspunktet i norsk erstatningsrett er at skadelidte har bevisbyrden (tvilsrisikoen) for at erstatningsvilkårene er oppfylt.¹¹³ Jeg vil ikke behandle spørsmålene relatert til bevisbyrde nærmere i denne oppgaven, men vil likevel kort nevne at domstolene

¹¹⁰ Dommen omhandler revisors erstatningsansvar for villedende regnskap, men sitatet illustrerer etter min mening de kravene som generelt stilles til revisors faglige kompetanse.

¹¹¹ DnR s. 37 se også Gulden s. 116

¹¹² Se nærmere om avtalens betydning for innholdet i aktsomhetsnormen i punkt 4.2.2

¹¹³ Lødrup s. 138

i visse tilfeller har pålagt profesjonsutøvere bevisbyrden for alternative hendelsesforløp.¹¹⁴ I tillegg kan domstolene pålegge den part som er nærmest til å sikre bevisene bevisbyrden, og revisorlovens dokumentasjonsplikt¹¹⁵ kan således medføre omvendt bevisbyrde ved revisors erstatningsansvar. At bevisbyrden i visse tilfeller snus, medfører i realiteten et strengt ansvar da revisor kan pålegges å godtgjøre at han ikke har handlet uaktsomt, eller at skaden hadde inntrådt uavhengig av hans påstått uaktsomme forhold.

Samtidig som domstolene betegner profesjonsansvaret som ”strengt,” har Høyesterett åpnet for et visst rom for feilvurderinger og kritikkverdig atferd før erstatningsansvaret utløses. I Rt 2003 s. 696 (Ivaran-dommen) uttrykker førstvoterende dette ved å konstatere at det

*”...likevel er rom for en viss kritikkverdig atferd før det blir tale om erstatningsbetingende uaktsomhet.”*¹¹⁶

Dommen omhandler revisors erstatningsansvar ved den lovpliktige revisjon, men uttalelsen er generell og må omfatte profesjonsansvaret som sådan.

Slik jeg ser det innebærer ikke dette at ansvarsnormen lempes, men at det innenfor rammene av forsvarlig faglig innsats kan være rom for feilvurderinger. Særlig vil dette kunne gjelde der oppdraget krever at revisor utøver skjønnsmessige vurderinger. I dommen mot KPMG inntatt i Rt. 2002 s. 286, anførte saksøkte nettopp at reglene for utarbeidelse av takst bygget på vurderinger. At likningsmyndighetenes takst avvek fra revisors, tilsa ikke i seg selv uaktsomhet fra revisors side. Høyesterett kom likevel til at revisors takst ikke var utarbeidet på en fullt ut betryggende og grundig måte.¹¹⁷ Dette viser at dommeren ettergår

¹¹⁴ Se for eksempel Investa-dommen, Rt. 2000 s. 679 på s. 689 (se nærmere om denne i punkt 4.2.3) og Fearnley-dommen, Rt. 2003 s. 400 avsnitt 49, som gjaldt erstatningskrav mot et fondsmeglerforetak for tap som oppsto for en kunde ved transaksjoner i obligasjonsmarkedet.

¹¹⁵ Jfr revisorloven §5-3 tredje ledd

¹¹⁶ Avsnitt 43. Synspunktet er også kommet til uttrykk i bl.a. Rt. 1995 s. 1350 (Megler/Takstmann-dommen) og Rt. 2000 s. 679 (Investa-dommen) se nærmere om denne i punkt 4.2.3.

¹¹⁷ På side 293-294

grunnlaget for et eventuelt skjønn og om det er forsvarlig utøvd.¹¹⁸ Der både grunnlaget og selve skjønnet anses som forsvarlig, er det også rimelig at revisor ikke hefter for at andre, eksempelvis ligningsmyndighetene, kommer til et noe avvikene resultat.

Profesjonsansvaret betraktes altså som et strengt ansvar, men med visse rom for feil fra revisors side. Selve terskelen for hva som kan tillates av avvik fra den ”optimale” adferd må fastlegges konkret i den enkelte sak.

4.2 De enkelte elementene i culpa vurderingen

Ved vurderingen av om revisor kan bebreides, det vil si om han kunne og burde handlet annerledes, må det foretas en konkret skjønsmessig helhetsvurdering.

Ved revisors erstatningsansvar for rådgivningstjenester vil det være enkelte momenter som har særlig betydning. I dette avsnittet behandler jeg de mest sentrale.

4.2.1 Bransjenormens betydning

Når domstolene skal vurdere om revisor har opptrådt i henhold til normene for forsvarlig adferd, kan lover eller forskrifter som regulerer området være relevante kilder. I Rt. 2003 s. 696 (Ivaran-dommen) tar førstvoterende nettopp utgangspunkt i ”*rettsregler som belyser kravene som må stilles til revisor*” (avsnitt 46).

Etter revisorloven § 5-2 skal revisor utføre sin virksomhet i samsvar med ”god revisjonsskikk.” Det nærmere innholdet i begrepet fremkommer blant annet av revisjonsstandardene og DnRs regler for god *revisorskikk*.¹¹⁹ Aktsomhetsnormen ved

¹¹⁸ Se også LB-1997-901 der retten på generelt grunnlag uttaler at revisor ofte står ovenfor mange vanskelige vurderingstema, og at ikke alle feil kan bebreides ham som uaktsom. Der revisor må forstå at løsningen er tvilsom i forhold til loven, må han påregne ansvar for de råd han gir. Særlig gjelder dette der resultatet kan komme i strid med tredjemanns rettigheter. Revisor hadde i saken bidratt til lovstridige aksjonærlån og ble ilagt ansvar. Erstatningen ble nedsatt med over en tredjedel grunnet aksjonærenes egen medvirkning.

¹¹⁹ Jfr. punkt 1.4.2 ovenfor

profesjonsansvaret er hvordan en alminnelig dyktig og samvittighetsfull utøver av yrket ville opptrådt i en tilsvarende situasjon.¹²⁰ Reglene for god revisjonsskikk er utbredt og anerkjent i bransjen selv, og er således normalt en indikasjon på bransjens oppfatning av de kravene som stilles. Det er derfor naturlig at domstolene legger vekt på bransjestandardene som en sentral kilde der disse gir holdepunkter i den aktuelle sak. RSene er ofte vage og generelt formulert, og dette kan gjøre det vanskelig for domstolene å utlede konkrete plikter fra dem. Der det derimot er klart at revisor har handlet i strid med bransjenormene, er spørsmålet hvordan dette påvirker den erstatningsrettslige ansvarsvurderingen.

I en dom avsagt i Oslo byrett den 28. november 1996¹²¹ la retten avgjørende vekt på de dagjeldende bransjenormene. Saken omhandlet ansvaret for unnlatt beregning av merverdiavgift på deler av Opplysningsrådet for Veitrafikks publikasjoner til foreningens medlemmer. Foreningen fikk etterberegnet avgiften og saksøkte selskapets revisor for det ilagte beløp. Det var enighet mellom partene om at revisor hadde begått en feil og retten la til grunn at revisor, selv om det ikke var inngått noen uttrykkelig rådgivningsavtale, hadde visse plikter når det gjaldt klientens håndtering av avgiftsspørsmål.¹²² Det avgjørende spørsmålet for retten var derfor om feilen representerte en uaktsomhet fra revisor. Ved drøftelsen av uaktsomhetsspørsmålet refererte retten utførlig til bransjens dagjeldende norm vedrørende revisors kontroll med skatter og avgifter (NSRFs pkt 1.3 og 1.4, jfr. dagens RS 801), og fant at de hadde ”klar verdi” som veiledning for å fastlegge den rettslige aktsomhetsnormen. RSene omhandler primært området for den lovpålagte revisjonen og gir begrenset veiledning ved mange typer rådgivningsoppdrag. Der de derimot gir veiledning, er de relevante momenter domstolene vil kunne tillegge stor vekt.

¹²⁰ Jfr. punkt 4.1.2 ovenfor

¹²¹ Dommen er ikke publisert, men er omtalt av Hirsch i revisjon og regnskap nr. 4 1997 s. 201-203

¹²² Dommen illustrerer at der revisor utfører revisjons- og rådgivningsoppdrag for samme klient kan det være uklart om forholdet skal rubiseres som en mangel ved hhv rådgivningen eller revisjonen.

På faglig komplekse områder, som eksempelvis revisors arbeidsfelt, har domstolene ofte behov for sakkyndig bistand. Å se hen til bransjens egne standarder kan avhjelpe dette behovet, og i praksis er også domstolene tilbøyelige til å legge betydelig vekt på RSene. Den som ervervsmessig utfører en bestemt virksomhet og ikke lever opp til bransjens normer må som regel antas å ha handlet uaktsomt.¹²³ Spørsmålet er således om revisors brudd på bransjenormene alltid vil være uaktsomt. Det er imidlertid ikke brudd på bransjenormen, men den uaktsomme handling, som er erstatningssanksjonert. Rettspraksis viser også at det ikke kan oppstilles en presumsjon for at overtredelse av normene medfører erstatningsrettslig ansvar. I Ivaran-dommen, der revisor ble frikjent, uttaler førstvoterende:

”jeg ser det imidlertid som klart at et brudd på ”god revisjonsskikk” ikke uten videre kan sees som erstatningsbetingede uaktsomt” (Rt. 2003 s. 696 avsnitt 47).

Slik jeg ser det, er dette et utslag av at revisjonsstandardene søker å beskrive en ”optimal” adferd, og at den derfor kan være strengere enn hva domstolene finner det er grunn til på erstatningsrettslig grunnlag.

På den annen side er det ikke nødvendigvis tilstrekkelig å overholde bransjens egne normer for å unngå ansvar. Rettspolitiske betraktninger kan medføre at domstolene stiller strengere krav til erstatningsmessig aktsomhet enn det bransjen selv, gjennom god skikk-normene, anser som faglig forsvarlig. Når det gjelder domstolenes adgang til å sensurere adferd selv om den er utbredt og akseptert i bransjen, er den såkalte Rulledommen (Rt 1950 s. 1091) illustrerende. Den saksøkte rulleprodusenten ble idømt erstatning og ble ikke hørt med at også andre firmaer hadde tilvirket og solgt tilsvarende ruller til tilsvarende brukere. Førstvoterende uttaler:

¹²³ Birkeland s. 18 med videre henvisninger

”Om det forholder seg som av firmaet her anført, viser det etter min mening bare at heller ikke disse andre firmaer kan ha gjennomtenkt tilstrekkelig hvilke sikringsforanstaltninger nødvendigvis må kreves” (på side 1093)

Revisor har i stadig større utstrekning beveget seg inn på andre profesjonsområder, blant annet juridisk og finansiell rådgivning. I den utstrekning revisor opptrer som rådgiver innen områder hvor andre profesjonelle normer gjelder, er det i teorien hevdet at han må bli bedømt etter de normer som er gjeldende på det aktuelle området.¹²⁴ Dette virker rimelig forutsatt at skadelidte hadde en berettiget forventning om at revisors kunnskaper på feltet var ”profesjonelle.” Profesjonsansvaret bygger nettopp på grunnsetningen om at man som profesjonell innen faget må bedømmes etter de normkrav som gjelder på området.

4.2.2 Avtalens betydning

Ved vurderingen av om ansvar skal inntre, er skadelidtes forventninger til revisor sentrale. Der erstatningsansvaret ”springer ut av kontrakt” (jfr. punkt 3.1 ovenfor), vil kontrakten danne utgangspunktet når revisors plikter skal fastlegges. Når det gjelder oppdragets omfang, tilsier alminnelige kontraktsrettslige prinsipper at disse må fastlegges på bakgrunn av en tolkning av avtalen. Dette kommer klart til uttrykk i Rt. 2003 s. 400 (Fearnley-dommen)¹²⁵:

”De klart viktigste dokumentene for å fastlegge innholdet av avtalen er to tilbudsbrev fra Fearnley av 14. november 1992 og tunnelselskapets akseptbrev 27. november 1992.” (avsnitt 36)

Avtalen angir hvilken ytelse revisor påtar seg, for eksempel om det skal ytes skatterådgivning eller bistand ved den operasjonelle gjennomføringen av en fusjon. Hva

¹²⁴ Langsted et al s. 222 og Ulfbeck s. 5

¹²⁵ Saken gjaldt erstatningskrav mot et fondsmeglerforetak for tap som oppsto for en kunde ved transaksjoner i obligasjonsmarkedet, og megleren ble idømt ansvar.

slags tjeneste det er tale om vil angi hvilken ”typenorm”¹²⁶ som får anvendelse; dersom avtalen omhandler skatterådgivning er det aktsomhetsnormen for profesjonelle skatterådgivere som legges til grunn.

Når revisor gir råd til sine klienter, revisjons- eller andre, er det gjerne på bakgrunn av hans faglige ekspertise. I kraft av å påta seg oppdraget har han derfor gitt klienten en berettiget forventning om at rådene har et visst faglig nivå. I mangel av andre konkrete holdepunkter, må både klienten og tredjemenn kunne forvente en alminnelig god faglig utførelse av oppdraget. Den grunnleggende ansvarsnormen, revisors plikt til faglig god innsats, er den samme både i og utenfor kontrakt.

I dommen inntatt i Rt. 2002 s.268 anførte KPMG at deres oppdrag utelukkende bestod i å utarbeide en takst for skadelidte. KPMG fikk ikke medhold i denne påstanden. Bakgrunnen for saken var skattereformen av 1992 og overgangen fra gamle til nye regler om gevinstbeskatning. I forbindelse med overgangen åpnet selskapsskatteloven for en oppregulering av inngangsverdien på aksjer. For ikke børsnoterte aksjer ble det, ved forskrift av 13. februar 1992 nr. 87, gitt nærmere regler om hvordan denne verdsettelsen skulle skje. Skadelidte hadde søkt men fått avslag om oppregulering av inngangsverdien på de aktuelle aksjene basert på omsetningsverdi (jfr. forskriftens § 7). Skadelidte tok derfor kontakt med en statsautorisert revisor i revisjonsselskapet KPMG¹²⁷ for å få bistand i forbindelse med alternativ taksering av aksjene. Etter først å ha arbeidet med en takst etter forskriften §3, utarbeidet KPMG en søknad om å benytte ”annen verdsettelsesmetode” etter forskriftens §6. Det ble ikke inngitt noen verdivurdering etter forskriften §3 for det tilfellet at søknaden etter §6 ikke skulle bli godtatt. Mens søknaden etter §6 ble behandlet, utløp den endelige fristen for å sende inn en takst etter §3.

¹²⁶ Hjelmeng s. 114

¹²⁷ Både revisjonsselskapet og ansvarlig revisor på oppdraget ble saksøkt. Retten frifant derimot ansvarlige revisor da han hadde opptrådt forsvarlig ved å overlate selve utførelsen av store deler av arbeidet til en kvalifisert medarbeider i selskapet.

Høyesterett tok utgangspunkt i at oppdraget var gitt som en følge av likningskontorets avslag om verdsetting etter forskriften §7, og uttaler at

”Oppdraget måtte naturlig forstås slik at KPMG skulle utarbeide en takst etter et av de takstalternativ som forelå etter forskriften §3 til §6. Det er mulig at §3 pekte seg ut som det naturlige - kanskje selvfølgelig - takstalternativ, men KPMG måtte som den fagkyndige vurdere de opplysninger de mottok vedrørende regnskap, budsjetter mv. med henblikk på bruk av det gunstigste takseringsalternativ.” (På side 291)

Retten legger altså til grunn at avtalen måtte forstås slik at det gunstigste alternativet for å nå formålet med oppdraget skulle benyttes. Formålet med oppdraget var å få oppjustert inngangsverdien på aksjene i Sponsor Service. Utover å foreta selve takseringen, burde KPMG derfor gitt klienten råd om hvilken risiko det innebar å satse utelukkende på en takst etter én bestemmelse i den aktuelle forskriften. Dommen illustrerer at revisor kan ilegges et ”helthetsansvar” utover det konkrete oppdraget, og at han uavhengig av avtalen med klienten er ansvarlig for å hvertfall gjøre klienten oppmerksom på at den valgte fremgangsmåte innebærer en risiko for at målsettingen med oppdraget ikke nås.¹²⁸

Det kan tenkes at revisor har inntatt en begrensning av oppdraget i avtalen, og spørsmålet blir da om dette får innvirkning på aktsomhetsnormen.¹²⁹ Problemstillingen kan oppfattes som et spørsmål om hvilke berettigede forventninger skadelidte kan ha til oppdraget, og om disse eventuelt kan begrenses ved en avtale.

Dersom det kommer klart frem av avtalegrunnlaget at revisor skal gjennomføre en mer summarisk innsats enn vanlig profesjonell standard tilsier, bør dette kunne legges til grunn ved aktsomhetsvurderingen. Hvis en klient ber revisor om assistanse innenfor en klart

¹²⁸ se nærmere om betydningen av risikoelementet nedenfor under punkt 4.2.4

¹²⁹ Det kan også tenkes at revisor har påtatt seg plikter utover det som er normalt for tjenestetypen. I så fall må ansvarsvurderingen ta utgangspunkt i avtalen, inkludert ekstrapliktene.

definert og meget begrenset økonomisk oppdragsramme, synes det ikke rimelig at han senere vender seg til revisor med krav om at oppdraget burde vært grundigere utført enn den økonomiske oppdragsrammen tilsa. Dersom revisor mener de aktuelle begrensningene var uforsvarlige, kan det derimot tenkes å inntre en frarådningsplikt overfor klienten.¹³⁰

Dette synspunktet er også kommet til uttrykk i teorien. Hagstrøm legger til grunn at det prinsipielt må tillates begrensninger, men at *”selv et slikt avgrenset oppdrag kan ikke uten uttrykkelig avtale innebære at den faglige standard skal være mindreverdige”*.¹³¹ I en dom avsagt i Borgarting lagmannsrett 22.10.2007, var en tilsvarende problemstilling opppe.¹³² Saken gjaldt krav om erstatning mot revisor for påstått uaktsom rådgivning i forbindelse med en fisjon av et selskap. Fra klientens side var det en forutsetning at fisjonen ikke skulle utløse skatteplikt, men grunnet uaktsom veiledning fra revisor utløste fisjonen likevel et betydelig skattekrav. Revisor ble erstatningsansvarlig for klientens tap. Det var enighet mellom partene om at revisjonsselskapet skulle være klientens skatterådgiver i forbindelse med fisjonen, men det var uenighet om dette også omfattet å gi råd angående hvordan eiendelene skulle verdsettes. Det forelå ingen skriftlig avtale mellom partene. Retten tok derfor utgangspunkt i at revisor hadde oversendt klienten et ”fisjonsnotat,” som kunne oppfattes som at det var foretatt en vurdering av de virkelige verdiene i selskapet. I oversendelsesbrevet hadde revisor ”presisert at hele notatet med vedlegg bygger på visse forutsetninger som det er selskapets ledelse og styre som skal avgjøre”. Lagmannsretten konkluderte med at forbeholdet revisor her hadde tatt, ikke fratok notatet et inntrykk av å inneholde faglig velfunderte forslag til verdifastsettelse av selskapets verdier, og da måtte revisor hefte for de opplysningene som fremkom.

Forutsetningen for å akseptere at skadelidte frasier seg ellers berettigede forventninger, må altså være at dette skjer uttrykkelig. Reelle hensyn taler for at der klienten har akseptert

¹³⁰ Jfr. ovenfor om KPMGs plikt til å gjøre klienten oppmerksom på at valgte fremgangsmåte ikke sikret at oppdragets formål ble realisert.

¹³¹ Hagstrøm (2003) s. 453

¹³² LB-2006-25167. Dommen er ikke rettskraftig og ankefristen utgår 26.11.07.

eller initiert et begrenset oppdrag, bør han ikke i ettertid nå frem med at høyere forventninger enn de avtalen gir grunnlag for er berettigede.

Avtalefriheten er derimot underlagt visse begrensninger, og det er grenser for hva revisor gyldig kan avtale. Avtalen kan for eksempel ikke stride mot lov eller ærbarhet jfr. NL 5-1-2. Avtalen vil også kunne revideres eller settes til side dersom det vil være urimelig eller stride mot god forretningsskikk å gjøre den gjeldende, jfr. avtaleloven § 36. Revisor kan således ikke avtale seg bort fra kravet om god revisjonsskikk (jfr. revl. § 5-2 og § 1-1 tredje ledd). Der revisor stiller sin revisjonsfaglige kompetanse til rådighet, typisk ved begrensede kontrolloppdrag, må dette innebære at han, uavhengig av avtalte begrensninger, bedømmes i forhold til den gjeldende faglige standard. Dette må særlig gjelde der arbeidet forutsettes benyttet av tredjemann, som normalt ikke har kjennskap til detaljene i revisors avtale med klienten. Der ikke annet eksplisitt er kommet til uttrykk overfor ham, vil tredjemann ha en berettiget forventning om at revisor, eksempelvis ved utarbeidelse av en selgers due diligence rapport, har utført arbeidet i tråd med vanlige profesjonelle standarder. Revisor vil som et utgangspunkt heller ikke kunne avtalefeste en ansvarsfraskrivelse for egen grov uaktsomhet eller forsett.

Selv om avtalen setter rammer for oppdraget, vil de faglige forventningene normalt måtte fastlegges ut fra bransjens eller profesjonens standard. Dette støttes også av teorien, der det er fremhevet at betydningen av det kontraktsmessige grunnlaget ved profesjonsansvaret ikke bør overvurderes.¹³³

4.2.3 Culpnormens relativitet

Det generelle erstatningsrettslige utgangspunkt er at skadevolders berettigede forventninger til skadelidte er relevant i culpavurderingen.¹³⁴ Hvis revisor skal gi råd innen et område

¹³³ Eyben/Isager s. 82

¹³⁴ Hjelmeng s. 110 med videre henvisninger.

skadelidte har kunnskap om, blir spørsmålet om revisor kan ta utgangspunkt i dette når rådene gis. Dette formuleres gjerne som at aktsomhetsbedømmelsen må skje i lys av partenes innbyrdes forhold og profesjonalitet.¹³⁵

I Rt. 2000 s. 679 (Investa-dommen) hadde klienten erfaring med den aktuelle typen investeringer. Saken gjaldt en banks ansvar ved finansiell rådgivning, og banken anførte at kunden på bakgrunn av egen kunnskap måtte forstå at de aktuelle investeringene var beheftet med risiko. Om dette uttaler førstvoterende:

”Jeg finner ikke på denne måten å kunne relativisere bankens plikter ved utføring av rådgivningstjenesten. Med mindre det er kommet til uttrykk ved avtaleinngåelsen eller senere at kunden på grunn av egne kunnskaper ikke kommer til å legge vesentlig vekt på bankens råd, er det mitt syn at kravet til bankens aktsomhet i prinsippet må gjelde uavhengig av den enkelte kundes kunnskapsnivå.” (på side 689)

Høyesterett synes her å kreve særskilt støtte i det som er passert mellom partene for at skadelidtes egenkompetanse skal tillegges vekt.

I Rt. 2003 s. 400 (Fearnley-dommen) kom retten derimot til at skadelidtes kunnskap kunne tillegges vekt. Etter den dagjeldende verdipapirhandelloven §9-2 skulle det ved vurderingen av god forretningsskikk legges vekt på ”investors profesjonalitet”. Loven var fra 1997, og kunne således ikke anvendes på handlingene som var foretatt i 1992/1993. Høyesterett la til grunn at bestemmelsen ikke kunne ”anses som noe brudd med det som

¹³⁵ Jfr. bl.a. TOSLO-2000-635. Saken gjaldt revisors og advokats erstatningsansvar for rådgivning i forbindelse med beregning av merverdiavgift. Både revisor og advokaten ble ilagt ansvar. Vedrørende revisors ansvar uttalte retten at aktsomhetskravet i prinsippet må gjelde uavhengig av den enkelte kundes kunnskapsnivå. Dommen er anket og det er i mellomtiden inngått forlik med revisor.

også tidligere måtte anses som en riktig norm.”¹³⁶ På denne bakgrunn uttalte førstvoterende at:

”I vurderingen av Fearnleys aktsomhet må det da være relevant å trekke inn hva Fearnley kunne vente av tunnelselskapet når det gjaldt innsikt i obligasjonsmarkedet. Et synspunkt fra Rt. 2000.679 - der det ble uttalt at kravet til bankens aktsomhet i prinsippet måtte gjelde uavhengig av kunnskapsnivået hos den enkelte kunden - passer dermed ikke i vår sak” (avsnitt 39).

Det kan her se ut som Høyesterett prøver å begrense prejudikatsverdien av uttalelsene i Investa-dommen. Begge dommene gjaldt rådgivning i næringsforhold, og jeg kan ikke se avgjørende ulikheter i faktum. Til forskjell fra i Investa saken, forelå det i Fearnley-dommen derimot klare holdepunkt i lovgivning og bransjenormer for at klientens profesjonalitet var et relevant moment.¹³⁷

Slik jeg ser det, bør ikke profesjonsutøveres aktsomhetsnorm prinsipielt relativiseres avhengig av skadelidtes egen kunnskap. Der oppdraget er forbundet med en risiko for at formålet ikke nås, må revisor forsikre seg om at klienten har en klar oppfatning av hva risikoen innebærer slik at valget om å følge revisors råd tas på informert grunnlag.¹³⁸ Dette er også støttet i teorien.¹³⁹ Imidlertid vil spørsmålet måtte vurderes konkret i det enkelte tilfellet, og vil kunne variere fra situasjon til situasjon. Reelle hensyn taler for at revisor bør kunne ta utgangspunkt i klientens kunnskap der slik foreligger. Revisor vil da ikke måtte informere om forhold klienten må antas å ha oversikt over, og dette kan forenkle og effektivisere oppdraget og derved også redusere klientens kostnader. Dette synspunktet

¹³⁶ Avsnitt 39

¹³⁷ Dette ble likevel ikke avgjørende for aktsomhetsnormen, og Høyesterett fant at Fondsmeglerforetaket var å bebreide for uaktsom informasjon og rådgivning.

¹³⁸ Jfr. også nedenfor om Rt. 2002 s. 286 i punkt 2.4.4

¹³⁹ Se bl.a. Hjelmeng s. 112

støttes i en dom avsagt av Frostating lagmannsrett 12. januar 2007.¹⁴⁰ I denne saken var ett av flere spørsmål om revisor var ansvarlig for en aksjonærs tilleggs-skatt som følge av feil i vedkommendes selvangivelse. Retten fant at revisor, ved ikke å varsle skatteyter om feil ved lønns- og trekkoppgavene i utkastet til selvangivelse, hadde begått en feil. Under ”en viss tvil” fant retten at det likevel ikke dreide seg om

”klanderverdig opptreden av erstatningsbetingende art når forholdet også avveies mot det ansvar skatteyter har og hva han visste eller burde vite.”

I tillegg til å illustrere at revisor innrømmes en viss feilmargin (jfr. punkt 4.1.2 ovenfor), la retten her vekt på skadelidtes egne plikter og kunnskap ved aktsomhetsvurderingen.¹⁴¹ Det kan synes som retten la avgjørende vekt på at skatteyter er ansvarlig for egen selvangivelse,¹⁴² og at han, i dette tilfellet som advokat og erfaren forretningsmann, hadde betydelig kjennskap til de forhold som gjorde at feilen utløste tilleggs-skatten. Selv om revisor på oppdrag hadde utarbeidet et utkast til selvangivelsen, kunne han likevel ikke lastes for ikke å ha varslet sin klient om manglene.

Motsetningsvis vil aktsomhetsnormen kunne skjerpes hvis klienten er uerfaren. I en avgjørelse fra Borgarting lagmannsrett¹⁴³ hadde revisor gitt råd om en lovstridig ordning av et aksjonærlån. Retten vektla klientens egen kunnskap og forståelse av regelverket, og uttalte:

¹⁴⁰ LF-2006-125467

¹⁴¹ I samme retning, se RG 1996-372 der retten konkluderte med at revisor, på bakgrunn av skadelidtes egen kunnskap, hadde grunn til å anta at den avgitte informasjonen om ansvaret og risikoen ved klientens investering i et ASA var tilstrekkelig.

¹⁴² Jfr. skattebetalingsloven § 46

¹⁴³ LB-1997-901

”aksjonærene var medisinere av utdanning og som næringsdrivende utpregede ”grundere.” Noen spesiell selskapsrettslig kompetanse hadde de ikke, og det var for dem nærliggende å følge revisors råd.”

Oppsummeringsvis kan det, etter Fearnley-dommen, ikke utelukkes at skadelidtes egenkompetanse har betydning, i hvert fall der dette er forankret i bransjens etablerte normer og standarder. Utgangspunktet bør likevel være at revisor må gi en faglig forsvarlig rådgivning, og informere om den risiko som eventuelt foreligger, uavhengig av oppdragsgivers kompetanse. Som rådgiver bør revisor i tillegg forsikre seg om at klienten har forstått hva risikoen innebærer, og særlig må dette gjelde der store verdier står på spill (jfr. punkt 4.2.4 nedenfor). Etter min mening bør likevel ikke klienten, der det er klart at vedkommende innehar tilstrekkelig kompetanse og informasjon til å foreta overveide valg, kunne rette seg mot revisor i ettertid dersom en identifisert risiko materialiser seg.

Skadelidtes eget forhold vil også kunne føre til reduksjon i eller bortfall av erstatningen etter reglene i skadeserstatningsloven §§5-1 og 5-2. Ved vurderingen av medvirkningens betydning etter disse bestemmelsene, er revisors uaktsomhet konstatert. Temaet for dette avsnittet har derimot vært hvorvidt skadelidtes egen kunnskap kan tilsi at revisors handlinger/unnlater ikke betraktes som uaktsomme. Normen bør derfor være strengere her enn i relasjon til spørsmålet om ansvaret skal reduseres/lempes som følge av skadelidtes eget forhold etter skadeserstatningsloven §§5-1 og 5-2. Det er derimot de samme momentene som er relevante, herunder skadelidtes egen kunnskap. I Fearnley-dommen viste for eksempel førstvoterende til de momentene hun drøftet under avsnittet om ansvarsgrunnlaget (culpanormens relativitet), før hun stadfestet at selv om det var konstatert uaktsom opptreden, burde ansvaret skjønnsmessige nedsettes etter skadeserstatningsloven §5-1.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Rt. 2003 s. 400, avsnitt 50

4.2.4 Risikoelementet

I ansvarsvurderingen vil det være av sentral betydning hva som står på spill for klienten. I Rt. 2002 s. 286 legger Høyesterett avgjørende vekt på at det innebar en betydelig risiko for at formålet med revisors oppdrag (jfr. ovenfor under punkt 4.1.2 og 4.2.2) ikke ville nås med den strategien som ble valgt. Høyesterett uttaler i denne forbindelse:

”Ved at KPMG ikke utvetydig og med tyngde fremhevet den store risiko man stod overfor, ble plikten til å gi råd tilsidesatt på en uforsvarlig måte.” (side 293)

Også reelle hensyn tilsier at revisor ved rådgivning om transaksjoner som innebærer risiko, klart må kommunisere risikoens betydning til klienten. Revisors rolle som rådgiver tilsier nettopp at han bør kommunisere konsekvensene av sine råd. Klienten skal jo, på bakgrunn av revisors råd, foreta et valg mellom ulike alternativer.

Jo større økonomisk betydning det vil ha at en eventuell risiko materialiserer seg, jo større grunn til at revisor informerer klart og utvetydig om risikoen. Dette bekreftes, slik jeg ser det, av Høyesteretts votum i Rt. 2002 s. 286. Ved vurderingen av hvilken verdi som skulle legges til grunn for det erstatningsberettigede tapet, måtte retten ta stilling om den taksten KPMG selv hadde utarbeidet var forsvarlig. Førstvoterende tar utgangspunkt i at det ved utarbeidelsen av den aktuelle type takster vil være et visst spillerom for skjønn, men at culpanormen i det aktuelle tilfellet likevel var overtrådt. Retten legger til grunn at

”KPMG burde ha innsett at det her kunne være grunnlag for en ganske betydelig oppjustering av verdien. Det var meningen at den takst KPMG utførte, skulle kunne legges til grunn av ligningsmyndighetene. Taksten ville derved kunne få stor økonomisk betydning for aksjonærene. Det var derfor viktig at takseringsoppdraget ble utført på en fullt ut betryggende og grundig måte.” (side 293-294)

Hvis det er fare for at revisors handling medfører omfattende tap for klienten, og dette er synbart for revisor, tilsier hensynet til klienten at aktsomhetsnormen er streng. Som Lødrup

uttrykker det; ”*det er selvsagt forskjell på de krav vi stiller til en kirurg som skal utføre en blindtarmoperasjon og til en som skal foreta et komplisert hjerteinngrep.*”¹⁴⁵ Slik jeg ser det tilsier foreliggende rettspraksis og hensynet til skadelidte at denne tankegangen også må gjelde ved revisors rådgivningsvirksomhet.

4.3 Aktsomhetsnormens subjektive side

Den subjektive delen av ansvarsvurderingen omhandler betingelsene for at den objektive rettsstridigheten skal kunne tilskrives revisor som uaktsom. Spørsmålet er altså om individuelle forhold ved revisor kan medføre en mildere ansvarsnorm.

I en avgjørelse vedrørende en advokats ansvar for fullmektigens forsømmelse ved inngåelse av et forlik, fikk ikke advokaten medhold i at fullmektigens begrensede erfaring tilsa en mildere ansvarsvurdering. Høyesterett uttalte:

”Advokat C’s begrensede erfaring kan etter mitt syn ikke medføre at man stiller mindre krav til ham enn det man vil gjøre til en alminnelig erfaren advokat”
Rt.1995 s. 1430 (Forlikdommen) på side 1437.

Det samme må gjelde ved revisors ansvar. Profesjonsansvaret innebærer jo nettopp at skadelidte har en berettiget forventning om faglig forsvarlig arbeid.¹⁴⁶ Reelle hensyn taler derfor for at revisor ikke kan skyve risikoen for egne kompetansemangler eller forhold som sykdom, stress osv. over på klienten. Revisor må selv bære risikoen for sin faglige standard, og individuelle forhold bør ikke medføre en mildere ansvarsvurdering.

Det kan derimot tenkes at subjektive forhold kan tillegges vekt i skjerpende retning. Der revisor utfører et rådgivningsoppdrag for en revisjonsklient, kan det tenkes at aktsomhetsstandarden skjerpes ved at valgte revisor vil ha bedre kjennskap til klientens

¹⁴⁵ Lødrup s. 105

¹⁴⁶ Jfr. punkt 4.1.2 og 4.2.2 ovenfor

virksomhet enn en revisor som påtar seg et enkeltstående rådgivningsoppdrag vil ha. Det kan også tenkes at hans kjennskap til klienten medfører at han har særlig innsikt i formålet med oppdraget, og at han derfor selv må ta initiativet til å opplyse klienten om særskilte forhold han uten denne innsikten ikke kunne ventes å redegjøre for.

Hvis revisor har markedsført seg som spesialist innen området, eller aktivt reklamerer med at han for eksempel er del av et multidisiplinært kompetansesentrum, vil også dette kunne medføre at aktsomhetsnormen skjerpes. Skadelidte kan her få en berettiget forventning om at rådgivningen holder et høyere faglig nivå enn om han hadde benyttet en annen revisor, eventuelt et annet revisjonsselskap uten tilgang på spesialiserte, multidisiplinære fagmiljø.¹⁴⁷

5 Avslutning

I denne oppgaven har jeg behandlet revisors rolle som rådgiver og redegjort for de begrensningene revisors lovpålagte oppgaver og plikter medfører for rådgivningsadgangen til eksisterende revisjonsklienter. Som det fremkommer, er regelverket detaljert, men likevel fremstår reglene som noe uklare og vage. Som vist vil regelverket i praksis påvirke revisors rådgivningsadgang for henholdsvis store og små klienter noe ulikt selv om ordlyden ikke skiller mellom store og mindre selskap.

Der revisor har påtatt seg et rådgivningsoppdrag kan han bli erstatningsansvarlig overfor både klient og tredjemann. Ansvarsnormen er streng, og styres i stor grad av bransjenormene og skadelidtes berettigede forventninger til revisors prestasjoner. Aktsomhetsspørsmålet avgjøres på bakgrunn av en totalvurdering av revisors forhold. En meget aktiv revisor i et selskap med lav kompetanse kan derfor risikere å bli bedømt strengere enn der selskapet selv har betydelig kompetanse på området. Der revisors oppdrag innebærer en risiko for at klientens formål med arbeidet ikke nås, må revisor

¹⁴⁷ Se eksempelvis rettens merknader i RG 2007-419

forsikre seg om at klienten er inneforstått med den foreliggende risiko og hva det eventuelt innebærer dersom denne materialiserer seg. Jo mer som står på spill for klienten, altså jo mer omfattende skaden vil kunne bli, jo strengere krav stiller domstolene til at revisor ettertrykkelig og etterviselig har informert sin klient. Her som ellers, er det viktig at revisor dokumenterer grunnlaget for og omfanget av sine handlinger.

Kilder

Litteraturliste

- Birkeland Kari Birkeland; *Erstatningsansvar for revisor*
I Tidsskrift for Erstatningsrett. 1-2/2007 s. 4-32
- Cordt-Hansen Hans Cordt-Hansen; *Revisorloven med kommentarer*. 3. utgave ved Henning Alme Siebke, Oslo 2006
- DnR Den norske Revisorforening (DnR); *Revisors Håndbok 2007*, Oslo 2007
- Eckhoff/Smith Torstein Eckhoff og Eivind Smith; *Forvaltningsrett*. 7. utgave, Oslo 2003
- Eckhoff/Helgesen Torstein Eckhoff ved Jan Helgesen; *Rettskildelære*, 5. utgave, Oslo 2001
- Elvestad Kjersti Elvestad, Synet på praktiseringen av rådgivningsregelverket, foredrag holdt under DnRs fagdager, november 2006
- Eyben/Isager Bo von Eyben og Helle Isager; *Lærebog i erstatningsret*. 5. utgave, København 2003
- Fleischer Carl August Fleischer; *Rettskilder og juridisk metode*, Oslo 1998

- Gomard (1958) Bernhard Gomard; *Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontraktsforhold*, København 1958
- Gomard (2002) Bernhard Gomard; *Moderne Erstatningsret*, København 2002
- Grønn et. al Terje Grønn, Erik Hirsch og Pål Knutzen; *Norsk domssamling om revisors erstatningsansvar*, Oslo 1996
- Gulden Bror Petter Gulden; *Den eksterne revisor*. 6. utgave, Oslo 2006
- Hagstrøm (1981) Viggo Hagstrøm; *Culpanormen*. 3. utgave, Oslo 1981
- Hagstrøm (1989) Viggo Hagstrøm; *Informasjonsansvar – Om villedning av annen enn kontraktspart*. I: Tidsskrift for rettsvitenskap (TfR) 1989 s. 196-220
- Hagstrøm (1996) Viggo Hagstrøm; *Om grensene for ansvarsfraskrivelse, særlig i næringsforhold*. I Tidsskrift for Rettsvitenskap (TfR) 1996 s. 421-518
- Hagstrøm (2003) Viggo Hagstrøm i samarbeid med Magnus Aarbakke; *Obligasjonsrett*, Oslo 2003

- Hirsch (1997) Erik Hirsch; *Revisors erstatningsansvar nyere norsk rettspraksis*” I: Revisjon og regnskap nr. 4, 2006 side 195-203
- Hirsch (2006) Erik Hirsch; ”*Revisors erstatningsansvar for rådgivningstjenester*” I: Revisjon og regnskap nr. 7, 2006, gjengitt på www.revisornett.no
- Hjelmeng Erling Hjelmeng; *Revisors erstatningsansvar*, Bergen 2007
- Kleineman Jan Kleineman; *Ren förmögenhetsskada. Särskilt vid vilseledande av annan än kontraktspart*. Stockholm, 1987
- Langsted Lars Bo Langsted; *Rådgivning I – det profesjonelle erstatningsansvar*. København 2004
- Langsted et. al. Langsted, Lars Bo, Paul Krüger Andersen og Mogens Christensen; *Revisoransvar*. 6. utgave, København 2005
- Lødrup Peter Lødrup; *Lærebok i erstatningsrett*. 5. utgave, Oslo 2005
- Normann Aarum Kristin Normann Aarum; *Styremedlemmers erstatningsansvar i aksjeselskaper*. Oslo 1994
- Nygaard Nils Nygaard; *Skade og ansvar*. 5. utgave, Bergen

NUES	Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse (NUES), <i>Norsk Anbefaling Eierstyring og Selskapsledelse</i> . Revidert utgave, 28. november 2006
Siebke	Henning Siebke; <i>Revisors rådgivning til revisjonsklienter –ny regulering</i> . I Revisjon og Regnskap 2005 nr. 5, gjengitt på www.revisornett.no
Ulfbeck	Vibe Ulfbeck; <i>Erstatningsrettlige grænseområder. Profesjonsansvar og produktansvar</i> , København 2004.

Lovregister

Norske lover

Aksjeloven	Lov om aksjeselskaper 13. juni 1997 nr. 44
Allmennaksjeloven	Lov om allmennaksjeselskaper 13. juni 1997 nr. 45
Avtaleloven	Lov om avslutning av avtaler, om fullmakt og om ugyldige viljeserklæringer 31. mai 1819 nr. 93
Domstolloven	Lov om domstolene, 13. august 1915 nr. 5
EØS-loven	Lov om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeid (EØS) m.v. 27. november 1992 nr. 109

Foreldelsesloven	Lov om foreldelse av fordringer 18. mai 1979 nr. 70
Foretaksregisterloven	Lov om registrering av foretak 21. juni 1985 nr. 78
Forvaltningsloven	Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker 10. februar 1967
Hvitvaskingsloven	Lov om tiltak mot hvitvasking av utbytte fra straffbare handlinger mv. 20. juni 2003 nr. 41
Grunnloven	Lov av 17. mai 1814, Kongeriget Norges Grundlov
Kredittilsynsloven	Lov om tilsynet for kredittinstitusjoner, forsikringsselskaper og verdipapirhandel m.v. 7. desember 1956 nr. 1
Ligningsloven	Lov om ligningsforvaltning 13. juni 1980 nr. 24
Regnskapsloven	Lov om årsregnskap mv. 17. juli 1998 nr. 56
Revisorloven	Lov om revisjon og revisorer 15. januar 1999 nr. 2
Stiftelsesloven	Lov om stiftelser 15. juni 2001 nr. 59
Skadeserstatningsloven	Lov om skadeserstatning 13. juni 1969 nr. 26
Skattebetalingsloven	Lov om betaling og innkreving av skatt 21. november 1952 nr. 2

Forskrifter

Hvitvaskingsforskriften	Forskrift 10. desember 2003 nr. 1487 om tiltak mot hvitvasking av utbytte fra straffbare handlinger mv.
Internkontrollforskriften	Forskrift 20. juni 1997 nr. 1057 om klargjøring av kontrollansvar, dokumentasjon og bekreftelse av den interne kontroll
Revisorforskriften	Forskrift 25. juni 1999 nr. 712 om revisjon og revisorer

Internasjonale konvensjoner

EØS-avtalen	Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. gjennomført ved lov 27. november 1992 nr. 109 (EØS-loven)
-------------	---

Forarbeider

NOU 1997:9 Om revisjon og revisorer
NOU1985:36 Revisorers plikter og ansvar overfor det offentlige
Ot. Prp. Nr. 75 (1997-98) Om lov om revisjon og revisorer
Inst. O. nr. 25 (1998-99) Om lov om revisjon og revisorer

Rundskriv

Rundskriv 13/2006; Rundskriv om regelverket om tiltak mot hvitvasking av penger m.m. - veiledning til problemstillinger som har særlig betydning for revisorer og regnskapsførere, Kredittilsynet

Rundskriv 9/2004; Rundskriv om Veiledning til ny lov og forskrift med tiltak mot hvitvasking av utbytte fra straffbare handlinger mv. Kredittilsynet

Rundskriv 23/2003; Rundskriv om rådgivningsvirksomhet til revisjonsklienter, Kredittilsynet

Rundskriv 16/2003; Veiledning til Forskrift 1997-06-20-1057 om klargjøring av kontrollansvar, dokumentasjon og bekreftelse av den interne kontroll (Internkontrollforskriften), Kredittilsynet

Domsregister

Norsk Rettstidende (Rt.)

Rt. 2003 s. 696 (Ivaran-dommen)

Rt. 2003/400 (Fearnley-dommen)

Rt. 2002 s. 286

Rt. 2000 s. 679 (Investa-dommen)

Rt. 1998 s. 1924

Rt. 1995 s. 1430 (Forliksdommen)

Rt. 1995 s. 1350 (Megler/Takstmann-dommen)

Rt. 1993 s. 1399

Rt. 1991 s. 1335

Rt. 1991 s. 119

Rt. 1983 s. 205

Rt. 1957 s. 607

Rt. 1955.s 872 (Kabeldommen)

Rt 1950 s. 1091 (Rulledommen)

Rettens Gang (RG)

RG-2007-419

RG-1996-372

RG 1993-1048

Lagmannsrettsdommer

LB-2006-25167	Lovdata online	Borgarting Lagmannsrett	22.10.2007
LB-1995-3002	Lovdata online	Borgarting Lagmannsrett	22.04.1995
LB-1997-901	Lovdata online	Borgarting Lagmannsrett	12.12.1997
LF-2006-125467	Lovdata online	Frostating Lagmannsrett	12.01.2007

Tingrettsdommer

TOSLO-2000-635	Lovdata online	Oslo tingrett	15.02.2006
----------------	----------------	---------------	------------

Dom i Oslo byrett, avsagt 28. november 1996 (ikke publisert, men omtalt i revisjon og regnskap 1997 nr. 4 s. 201-203)

Revisjonsstandarder

RS 250 Vurdering av lover og forskrifter ved revisjon av regnskaper

RS 801 Revisors kontroll med skatter og avgifter

Kapittel 3, Revisors uavhengighet og god revisorskikk

SBT 4400 Avtalte kontrollhandlinger

Andre kilder

Høringsnotat, forslag til endring av lov 15. januar 1999 nr. 2 om revisjon og revisorer (revisorloven) og forslag til endring av forskrift av 25. juni 1999 nr. 172 om revisjon og revisorer (sendt på høring 20. januar 2004)

Høringsnotat ”Om gjennomførings av revisjonsdirektivet 2006/43/EF. Om lovfestet revisjon om årsregnskap og konsernregnskap (sendt på høring 28. juni 2007). Notatet finnes på http://www.regjeringen.no/upload/FIN/fma/kt_revisjonsdir_horing.pdf

Skattedirektoratets melding Skd. Nr 11/01 av 17, april 2001.

2. Europaparlaments- og rådsdirektiv 2006/43/EF av 17. mai 2006 om lovfestet revisjon av årsregnskap og konsernregnskap, om endring av rådsdirektiv 78/660/EØF og 83/349/EØF og om oppheving av rådsdirektiv 84/253/EØF (Revisjonsdirektivet)

